МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕНСОРНИХ ІГОР У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0164-з
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
освітньої програми «Логопедія»
М. М. Аушевої

Керівник: доцент кафедри соціальної
педагогіки та спеціальної освіти, доцент,
к.пед.н. Базима Н. В.

Рецензент: _____
_____

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Освітньо-професійна програма «Логопедія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Аушевій Маргариті Миколаївні

1. Тема роботи: «Особливості використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку»
керівник роботи Базима Наталія Валентинівна, доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти, доцент, к.пед.н,
затверджена наказом ЗНУ № 1393-с від 02.04.2025

2. Строк подання студентом роботи: 02.09.2025

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, аналіз теоретичних джерел.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): визначити психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення; охарактеризувати значення сенсорного розвитку в корекційній роботі з дітьми дошкільного віку; проаналізувати сучасні підходи до використання сенсорних ігор у логопедичній практиці; визначити та обґрунтувати підготовку, методи, прийоми, умови ефективності проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі; розробити методичні рекомендації щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

5. Перелік графічного матеріалу: 3 таблиці, 2 рисунки.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Базима Н. В.	Базима Н. В.	Аушева М.М.
Розділ 1	Базима Н. В.	Базима Н. В.	Аушева М.М.
Розділ 2	Базима Н. В.	Базима Н. В.	Аушева М.М.
Висновки	Базима Н. В.	Базима Н. В.	Аушева М.М.
Додатки	Базима Н. В.	Базима Н. В.	Аушева М.М.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад-січень	виконано
2	Написання вступу	січень	виконано
3	Написання першого розділу	лютий-квітень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-серпень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	вересень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	вересень	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Аушева М.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Базима Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Апухтіна В.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 73 с., 3 таблиці, 2 рисунка, 54 джерела, 2 додатки.

Об’єкт дослідження – процес використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Мета дослідження – обґрунтувати методику використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури, узагальнення, класифікація, систематизація теоретичних та емпіричних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні психофізіологічних особливостей дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення; обґрунтуванні значення сенсорного розвитку в корекційній роботі з дітьми дошкільного віку; аналізі сучасних підходів до використання сенсорних ігор у логопедичній практиці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні підготовки, методів, прийомів, умов ефективності проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі та розробці методичних рекомендацій щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. Результати дослідження можуть бути використані вихователями, логопедами.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ, СЕНСОРНІ ІГРИ, СЕНСОРНА ІНТЕГРАЦІЯ, СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК, СПРИЙМАННЯ

SUMMARY

Ausheva M. Features of the Use of Sensory Games in Speech Therapy with Preschool Children. Zaporizhzhia, 2025. 87 p.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (54 items, 6 of them in a foreign language), and 2 appendices on 7 pages. The qualification work volume is 87 pages long, 74 of them – main text. There are 3 tables and 2 illustrations.

The qualification work gives theoretical survey and describes the methodology for use sensory games in speech therapy work with preschool children. Methodological recommendations for the use of sensory games in speech therapy work with preschool children have been developed.

The research object is the process of use sensory games in speech therapy work with preschool children.

The research subject is the methodology of use sensory games in speech therapy work with preschool children.

The aim of the study to substantiate the methodology for using sensory games in speech therapy work with preschool children.

The tasks of the qualification work:

1) to determine the psychophysiological features of preschool children with speech disorders;

2) to characterize the importance of sensory development in correctional work with preschool children;

3) to analyze modern approaches to the use of sensory games in speech therapy practice;

4) to determine and substantiate the training, methods, techniques, and conditions for the effectiveness of sensory games in speech therapy work;

5) to develop methodological recommendations for the use of sensory games in speech therapy work with preschool children.

Research methods: analysis of psychological and pedagogical literature, generalization, classification, systematization of theoretical and empirical data.

The section 1 “Theoretical foundations of the problem of use sensory games in speech therapy work with preschool children” the psychophysiological features of preschool children with speech disorders are identified; the importance of sensory development in corrective work with preschool children is characterized; modern approaches to the use of sensory games in speech therapy practice are analyzed.

The section 2 “Methodology for use sensory games in speech therapy work with preschool children” preparation for organizing sensory games is defined: selection and development of materials, adaptation to the needs of children; methods, techniques, and conditions for the effectiveness of conducting sensory games in speech therapy work are substantiated; methodological recommendations for the use of sensory games in speech therapy work with preschool children are developed.

The results of the study confirm the relevance and necessity of use sensory games in speech therapy work with preschool children, taking into account their age characteristics and the specifics of their speech disorder.

Keywords: speech disorders, sensory games, sensory integration, sensory development, perception.

ЗМІСТ

Вступ……. 8
Розділ 1. Теоретичні засади проблеми використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку……... 11
1.1 Психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення……... 11
1.2 Значення сенсорного розвитку в корекційній роботі з дітьми дошкільного віку……. 22
1.3 Аналіз сучасних підходів до використання сенсорних ігор у логопедичній практиці…… 29
Розділ 2. Методика використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку…… 34
2.1 Підготовка до організації сенсорних ігор: вибір і розробка матеріалів, адаптація до потреб дітей…… 34
2.2 Методи, прийоми, умови ефективності проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі…… 45
2.3 Методичні рекомендації щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку……... 56
Висновки…….. 70
Список використаних джерел……. 74
Додатки……. 81

ВСТУП

Сучасний розвиток дошкільної освіти зумовлює необхідність вдосконалення підходів до корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають порушення мовленнєвого розвитку. Серед найефективніших засобів, що сприяють мовленнєвому та загальному розвитку здобувачів дошкільної освіти, особливе місце займають сенсорні ігри. Вони стимулюють пізнавальну активність, сприяють розвитку сенсомоторних навичок, збагачують мовленнєвий досвід дитини та забезпечують гармонійний розвиток особистості.

Питання сенсорного розвитку дітей дошкільного віку розкрито в низці наукових доробок українських дослідників, зокрема К. Басевич, Г. Голяченко, О. Горелик, Н. Грами, Т. Гребенюк, Т. Денисенко, Н. Дудник, О. Дроботій, О. Канарової, М. Кривоніс, В. Ласточкіної, Ю. Пількевич, Л. Радченко та ін.

Дослідження використання сенсорних ігор у логопедичній практиці є міждисциплінарною темою, що охоплює аспекти педагогіки, психології та логопедії. Серед ключових дослідників, які висвітлювали різні аспекти цієї проблеми, можна виділити О. Білан, В. Бондар, Г. Віолету, А. Возняк, Г. Голяченко, Н. Граму, З. Дорошенко, К. Крутій, М. Кривоніс, А. Обрізанову, Р. Осодчук, А. Ільченко, О. Полікарпову, Ю. Рібцун, О. Сичевську, С. Трикоз, О. Чепку та ін.

Актуальність дослідження полягає у необхідності пошуку інноваційних та дієвих підходів до логопедичної роботи, які б забезпечували ефективність корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку. Сенсорні ігри є унікальним інструментом, що дає змогу поєднувати розвиток сенсомоторної сфери дитини із формуванням мовленнєвих умінь. Проте, з огляду на значний потенціал, практичне використання сенсорних ігор у логопедичній роботі залишається недостатньо дослідженим та методично обґрунтованим.

Проблема дослідження полягає в тому, що традиційні підходи до логопедичної роботи не завжди враховують важливість сенсорного розвитку як

основи для формування мовленнєвих навичок у дітей. Відсутність чіткої методики організації та проведення сенсорних ігор у логопедичній практиці обмежує їхнє використання, що негативно впливає на результативність корекційного впливу. Тому виникає потреба в розробці та впровадженні методики використання сенсорних ігор, яка б ураховувала особливості мовленнєвого розвитку дошкільників і сприяла ефективному розв'язанню корекційних завдань.

Актуальність та окреслена проблема сприяли визначенню теми дослідження: «Особливості використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку».

Об'єкт дослідження – процес використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Мета дослідження – обґрунтувати методику використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Визначити психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

2. Охарактеризувати значення сенсорного розвитку в корекційній роботі з дітьми дошкільного віку.

3. Проаналізувати сучасні підходи до використання сенсорних ігор у логопедичній практиці.

4. Визначити та обґрунтувати підготовку, методи, прийоми, умови ефективності проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі.

5. Розробити методичні рекомендації щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Для виконання поставлених завдань було використано наступні методи: аналіз психолого-педагогічної літератури для визначення об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження; узагальнення, класифікація, систематизація

теоретичних та емпіричних даних щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні психофізіологічних особливостей дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення; обґрунтуванні значення сенсорного розвитку в корекційній роботі з дітьми дошкільного віку; аналізі сучасних підходів до використання сенсорних ігор у логопедичній практиці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні підготовки, методів, прийомів, умов ефективності проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі та розробці методичних рекомендацій щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. Результати дослідження можуть бути використані вихователями, логопедами.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СЕНСОРНИХ ІГОР У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення

Розуміння психофізіологічних особливостей дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення є важливою передумовою для організації ефективної корекційно-розвиткової роботи. Дошкільний вік – це сенситивний період інтенсивного формування мовлення, мислення, емоційно-вольової сфери та соціальних навичок. У дітей із порушеннями мовлення ці процеси набувають своєрідного характеру, часто супроводжуються відставаннями або нерівномірністю розвитку психічних функцій. Поглиблений аналіз психофізіологічних особливостей цієї категорії дітей дозволяє виявити взаємозв’язок між мовленнєвими порушеннями та іншими аспектами розвитку (увагою, пам’яттю, моторикою, емоціями), що є підґрунтям для вибору адекватних педагогічних і логопедичних методів впливу.

Як зазначає І. Брушневська, на сучасному етапі розвитку суспільства результати моніторингу стану здоров’я дитячого населення України свідчать про стійку негативну динаміку. Зокрема, спостерігається зростання випадків вроджених і спадкових захворювань, збільшується кількість дітей, які народжуються з пологовими травмами та патологіями центральної нервової системи. Також відзначається поширення хронічних хвороб, алергічних реакцій, а також зростання частоти ускладнених форм вірусних і паразитарних інфекцій (зокрема дифтерії, поліомієліту, туберкульозу тощо). Наслідком цих тенденцій є збільшення кількості дітей із особливими освітніми потребами. Водночас зростає і кількість дітей із різними порушеннями мовленнєвого розвитку. Фахівці-дефектологи та практикуючі логопеди відзначають зміни у вікових

характеристиках мовленнєвих порушень та особливостях їх перебігу. Змінюється не лише клінічна картина окремих мовленнєвих порушень, але і з'являються нові комбіновані форми патологій, що поєднуються з гіперактивністю, наслідками перинатальних уражень мозку, мінімальною мозковою дисфункцією тощо [2, с. 71].

Порушення мовленнєвого розвитку значно ускладнюють пізнавальну діяльність дитини, обмежують засвоєння знань про довкілля, знижують можливості повноцінного спілкування з однолітками та дорослими, заважають формуванню навичок вираження власних думок. Це негативно впливає на розвиток емоційно-інтелектуальної сфери та особистісний розвиток дитини.

Діти з порушеннями мовлення – це діти, у яких спостерігаються труднощі в розвитку мовлення за умови збереженого слуху та нормального інтелектуального розвитку [32]. Такі порушення мають різноманітні прояви – це можуть бути порушення звуковимови, проблеми із засвоєнням граматичних структур, обмежений словниковий запас, а також порушення ритму, темпу чи плавності мовлення.

Вивчення проблем мовленнєвого розвитку є міждисциплінарною сферою, якою займаються педіатри, неврологи, психіатри, сурдологи, логопеди, психологи, дефектологи, серед яких можна відзначити Н. Гаврилову, Д. Гулакову, О. Гуменюк, М. Кузів, Ю. Рібцун, Л. Трофименко, М. Шеремет та інших. Таке широке коло фахівців зумовлює різноманіття підходів до розуміння природи мовленнєвих порушень і їх класифікації, а також створює певні виклики для ефективної міждисциплінарної взаємодії.

На думку Л. Трофименко, мовленнєвий розвиток можна розглядати як комплекс послідовних морфологічних, фізіологічних і біохімічних змін в організмі, які забезпечують формування мовленнєвої функції. Згідно із результатами різних досліджень і спостережень, важливу роль у виникненні мовленнєвих порушень відіграють спадкові чинники, перинатальні ураження, вплив середовища та соціально-педагогічне оточення дитини (рис. 1.1) [42].

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники	Органічні чинники	Соціальні чинники
• гормональні зміни; • вік батьків на момент зачаття; • спадкові відхилення; • генетично обумовлені сімейні патології	• біологічні (інфекції, токсичні агенти, бактерії); • фізичні (травматичні впливи, проникаючі пошкодження); • хімічні (вживання алкоголю, наркотиків батьками)	• ураження периферичних мовних органів; • патології під час вагітності (токсикози, акушерські ускладнення); • затримка розвитку чи ураження головного мозку; • загальне фізичне виснаження дитини	• двомовне середовище; • спадкова схильність; підвищена збудливість нервової системи; • соматична ослабленість дитини

Рисунок 1.1 – Чинники, що зумовлюють розвиток порушень мовлення [42]

Мовленнєва функція є основою розвитку мислення та інтелекту дитини в цілому, тому затримки чи порушення мовленнєвого розвитку неминуче призводять до уповільнення розвитку мислення, ускладнень у спілкуванні та соціальній взаємодії, а також можуть провокувати поведінкові проблеми. Такі мовленнєві порушення часто супроводжують різноманітні захворювання, поширені в педіатричній практиці. Серед можливих причин – хронічні отити та інші слухові порушення, епілепсія та безсудомні епілептичні енцефалопатії, аномалії розвитку артикуляційного апарату, дитячий церебральний параліч та інші стани [46].

Фахівці нелікарських спеціальностей, зокрема логопеди, дефектологи, психологи у своїй практиці зазвичай послуговуються класифікаціями, що враховують якісні та кількісні характеристики мовленнєвих порушень. Медичні ж працівники, своєю чергою, орієнтуються передусім на етіологічні та патогенетичні аспекти, а також на нозологічну приналежність порушень, що дає змогу виявляти їхні причини та механізми розвитку. Ця відмінність у підходах

підкреслює важливість узгодження термінології та методів роботи для ефективного проведення діагностики і корекційної допомоги.

У сучасній логопедичній науці застосовують дві взаємодоповнюючі класифікації мовленнєвих порушень: клініко-педагогічну та психолого-педагогічну (рис. 1.2). Вони не суперечать одна одній, а радше забезпечують комплексне розв'язання різних завдань багатогранного корекційного процесу. Обидві системи класифікації стосуються випадків первинного мовленнєвого недорозвинення, тобто таких порушень, що спостерігаються у дітей із збереженим слухом і нормальним інтелектом.



Рисунок 1.2 – Класифікація порушень мовлення [3; 29]

Клініко-педагогічна класифікація зосереджена на детальному описі видів і форм мовленнєвих порушень і розробці диференційованих підходів до їх подолання. У її межах мовленнєві порушення поділяють на два основні типи:

порушення звукоутворення та порушення структурно-семантичного оформлення висловлювання. До клініко-педагогічної класифікації мовленнєвих порушень належать:

1) порушення мовлення, зумовлені органічними ураженнями центральної нервової системи:

- алалія – повна або часткова відсутність мовлення чи значна його недорозвиненість у дітей із нормальним слухом та збереженим інтелектом. Причина криється в ураженні мовленнєвих центрів кори головного мозку під час внутрішньоутробного розвитку або на ранніх етапах життя, ще до становлення мовлення;

- афазія – порушення мовленнєвої діяльності у вигляді часткової чи повної втрати вже сформованої мовленнєвої функції через ураження мовленнєвих зон кори головного мозку або порушення їх взаємодії;

- дизартрія – порушення звукоутворення, спричинене пошкодженнями центральної чи периферичної нервової системи, що контролює іннервацію мовленнєвої мускулатури;

2) порушення мовлення, обумовлені анатомічними порушеннями артикуляційного апарату:

- механічна дислалія – спотворення звуковимови, що виникає внаслідок порушень будови органів артикуляції;

- ринолалія – порушення вимови через змінені резонаторні характеристики голосового апарату, зумовлені анатомічними порушеннями;

3) затримка мовленнєвого розвитку – це порушення темпах мовленнєвого розвитку, які можуть бути спричинені недоношеністю, важкими соматичними захворюваннями внутрішніх органів, а також педагогічною занедбаністю чи дефіцитом соціалізації дитини [3; 29].

Згідно з психолого-педагогічною класифікацією виділяють такі форми: фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення, загальний недорозвиток мовлення і заїкання [3].

У класифікації DSM-5, яка широко використовується у США та низці інших країн, мовленнєві порушення поділяються на дві основні категорії: розлади, що виникають через порушення функціонування артикуляційного апарату (включно з голосовими зв'язками та гортанню), і розлади розвитку мовлення та комунікації [50; 51; 52; 54].

До другої групи – порушень розвитку мовлення та комунікативної сфери відносять експресивне мовленнєве порушення, імпресивне мовленнєве порушення і змішану форму, яка поєднує характеристики імпресивного та експресивного порушень. Деякі дослідники також виокремлюють семантико-прагматичні порушення мовлення, як специфічну підкатегорію [53].

Психологічні характеристики дітей із порушеннями мовлення значною мірою залежать від клінічного діагнозу, природи, глибини і причин. Так, у дітей, мовленнєві труднощі яких зумовлені органічними ураженнями центральної нервової системи, часто спостерігається швидка втомлюваність, особливо під час інтелектуальної діяльності. Діти ставшого дошкільного віку навіть із відносно легкими порушеннями мовлення часто вирізняються серед однолітків підвищеною тривожністю, сором'язливістю, невпевненістю у власних силах, труднощами у постановці і досягненні цілей. Такі діти можуть проявляти підвищену дратівливість, емоційну нестабільність, збудливість, розгальмовану поведінку, непосидючість, швидкі коливання настрою. У деяких спостерігається загальмованість, зниження концентрації уваги та розумової працездатності. Також мовленнєві порушення супроводжуються нестійкістю уваги і пам'яті, обмеженою регулювальною функцією мовлення, що негативно впливає на розвиток пізнавальних процесів [2, с. 72].

Для дітей із порушеннями мовлення ігрова діяльність залишається важливою умовою всебічного розвитку особистості та інтелекту. Водночас порушення загальної та мовленнєвої моторики призводять до швидкого виснаження під час гри, утруднюють зміну динамічних стереотипів. Такі діти часто не можуть одразу перемикатися з одного виду діяльності на інший, частіше змінюють партнерів по грі, а їхні ігрові контакти відбуваються на менш

складному рівні порівняно з однолітками без мовленнєвих проблем [2, с. 72]. Через труднощі правильної звуковимови та вираження власних думок вони бояться виглядати смішно, що обмежує їх участь у спільній діяльності з іншими дітьми. У процесі спілкування в іграх переважають невербальні форми – зазвичай це прості рухливі безсюжетні ігри. У спільних іграх і групових завданнях такі діти переважно займають пасивну позицію спостерігачів або обирають другорядні ролі.

Актори С. Конопляста та Т. Сак зазначають, що психічний розвиток дитини з порушеннями мовлення має низку специфічних особливостей. Первинні дефекти провокують появу вторинних, які впливають на первинні порушення. Важливо те, що цілеспрямована робота з вторинними дефектами дає змогу частково коригувати певні аспекти діяльності дитини. У розвитку дітей із мовленнєвими порушеннями можна виокремити як загальні, так і специфічні закономірності [2, с. 22].

Загальні закономірності розвитку властиві як дітям із типовим розвитком, так і тим, хто має певні порушення. Вони включають поетапність розвитку, нерівномірність розвитку психічних процесів, наявність сенситивних періодів, взаємопов’язаність біологічних та соціальних чинників, ієрархічний характер формування психічних функцій і системність розвитку особистості.

Специфічні закономірності психічного розвитку в умовах дизонтогенезу, характерні для дітей із порушеннями мовлення, включають:

- труднощі у сприйманні, обробці, зберіганні та використанні інформації;
- порушення мовленнєвого опосередкування пізнавальної діяльності;
- тривалий період формування уявлень і понять про довкілля;
- схильність до станів соціально-психологічної дезадаптації;
- особливості формування психологічної сфери (невдоволеність собою, порушення самооцінки, низька стресостійкість, схильність до неадаптивних реакцій на фрустрацію, обмежена соціальна адаптація тощо);
- залежність компенсаторних механізмів від своєчасності та якості проведеної корекційної роботи [2, с. 22].

У таблиці 1.1 представлено особливості розвитку психічних процесів у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення за О. Бєловою [1].

Таблиця 1.1 – Особливості розвитку психічних процесів у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення за О. Бєловою [1]

Психічний процес	Особливості
Увага	нестійкість; недостатній розвиток довільної регуляції уваги; труднощі з плануванням власної діяльності; проблеми із концентрацією на словесних інструкціях; ускладнення під час розподілу уваги між мовленнєвими завданнями та практичними діями; слабка зосередженість на виконанні завдань, що супроводжується помилками; порушення як попереднього контролю (аналіз умов завдання), так і контролю в процесі його виконання; схильність до нецільових відволікань
Відчуття і сприймання	формування фонематичного (мовленнєвого) та музичного слуху відбувається нерівномірно, що ускладнює диференціацію мовних звуків і ритмічних структур. Серед поширених порушень сприймання у таких дітей – труднощі зорової обробки інформації. Органічні ураження потилично-тім'яних ділянок мозку можуть призводити до різних форм зорових агнозій: предметна агнозія проявляється труднощами у сприйманні об'єкта як цілісного – дитина впізнає лише окремі його частини; симультанна агнозія супроводжується труднощами сприймання кількох об'єктів одночасно, часто поєднується з порушеннями координації рухів очей; лицьова агнозія полягає у неможливості впізнавати знайомі обличчя, аж до неспроможності впізнати себе у дзеркалі; символічна агнозія характеризується розладами сприймання символів; колірна агнозія означає труднощі у розрізненні схожих чи змішаних кольорів. Крім цього, для дітей із органічними ураженнями мозку (з дизартріями чи алаліями) типовими є порушення оптико-просторового гнозису. Це проявляється у труднощах з орієнтуванням у поняттях «право-ліво», проблемах із рахунком, труднощах встановлення просторових відносин між предметами як у практичній діяльності, так і в розумінні мовлення. Щодо слухових порушень, у дітей можуть спостерігатися такі явища: слухова агнозія – утруднення у впізнаванні знайомих звуків; аритмія – проблеми з відчуттям ритму; амузія – порушення музичного слуху; порушення інтонаційного оформлення мовлення; мовленнєва акустична агнозія – порушення розрізнення мовних звуків на слух
Пам'ять	типовою є низька результативність запам'ятовування, особливо коли йдеться про довготривалу пам'ять. Обсяг зорової пам'яті в більшості випадків не суттєво відрізняється від норми, однак у дітей із дизартрією проявляється знижена здатність до запам'ятовування геометричних форм через порушення сприймання контурів і слабкість просторових уявлень. Для дітей із ЗНМ характерні обмежений обсяг запам'ятованого матеріалу, інертність зорових уявлень і тенденція до їхнього нашарування. Вербальна пам'ять часто порушена: діти мають труднощі з довільним та опосередкованим запам'ятовуванням слів, фраз чи зв'язних текстів, а також з утриманням і відтворенням складних мовних конструкцій. Щодо слухової пам'яті, то вона відзначається неточністю та слабкістю відтворення почутого матеріалу, низьким рівнем мимовільності і контролю, а також труднощами у впізнаванні і правильному відтворенні почутих слів

Продовження таблиці 1.1

Мислення	діти часто мають проблеми з внутрішнім плануванням власних дій і побудовою їх логічної послідовності. Мисленнєві операції (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування) відбуваються в уповільненому темпі, а сам процес мислення вирізняється низьким рівнем саморегуляції. Узагальнення у таких дітей утруднене: вони зосереджуються лише на одній, не завжди суттєвій, ознаці предмета, і при цьому часто ігнорують форму, структуру та взаємне розташування частин об'єкта. Крім того, у таких дітей спостерігається недостатня роль мовлення як інструменту опосередкування мислення, що ще більше ускладнює процес аналізу та узагальнення
Уява	розвиток уяви відбувається повільніше порівняно з однолітками з нормотиповим розвитком. Це значною мірою пов'язано із затримками або недостатнім формуванням інших психічних процесів, передусім мовлення. У результаті їхні уявлення про предмети та явища довкілля є недостатньо чіткими і деталізованими. Діти часто відчувають труднощі у створенні нових образів, що помітно під час творчих видів діяльності, таких як малювання, ліплення чи конструювання. Їхня ігрова активність також характеризується одноманітністю і обмежується повторенням стереотипних побутових сюжетів, що свідчить про недостатню гнучкість і бідність фантазії
Мовлення	розвиток фонематичних процесів є уповільненим, що призводить до труднощів у розпізнаванні звуків, їх виділенні зі слова та правильному фонетичному аналізі. Лексичний розвиток характеризується значною варіативністю: деякі діти мають відносно сформований словник, інші – значні труднощі в розумінні та вживанні слів, особливо в побудові зв'язного мовлення. Також спостерігаються труднощі у класифікації понять, визначенні протилежних значень і складанні розповідей. Граматичний рівень мовлення відстає від вікової норми: діти мають труднощі з побудовою речень, узгодженням слів за родом, числом, відмінком, часом і особою. Характерні помилки при вживанні займенників, утворенні множини та змінюванні дієслівних форм. Просодичний компонент розвинений нерівномірно: можуть бути порушення сили, темпу, інтонації та емоційної виразності мовлення через проблеми дихального, голосового та артикуляційного апарату. Також у дітей із логопатологією відзначаються порушення орального та артикуляційного праксису: їм складно змінювати та утримувати позиції язика і губ, спостерігаються труднощі з точною вимовою звуків, а також із правильною звуко-складовою структурою слова

Старший науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки і психології НАПН України Ю. Рібцун відзначає низку характерних рис, властивих дітям із порушеннями мовлення. Зокрема, обмеженість мовних засобів для спілкування, специфічні особливості у пізнавальному, руховому та особистісному розвитку. Такі діти часто демонструють загальну емоційну нестабільність і швидку виснажуваність, низький рівень мотивації до різних видів діяльності, недостатній вольовий контроль. Спостерігається також фрагментарність у зоровому та словесному сприйманні інформації, моторна

незграбність, недосконаліть мисленнєвих процесів, знижена увага до правильного оформлення мовлення. Крім того, характерними є обмежений словниковий запас і недостатній рівень сформованості навичок мовленнєвого спілкування [30, с. 140].

Як зазначає О. Чепка, для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення характерним є недостатній розвиток сенсомоторної основи мовленнєвих процесів. Крім цього, значна психотравматизація, яка часто супроводжує такі порушення, спотворює природний алгоритм загального розвитку дитини. На тлі труднощів із соціалізацією у дітей із спостерігаються явища затриманого розвитку окремих психічних функцій (ретардація) або, навпаки, їх надто прискорений розвиток (акселерація) [9].

Дослідники О. Ласточкіна та К. Басевич заначають, що сенсорний розвиток дітей із порушеннями мовлення має низку характерних особливостей. У здобувачів дошкільної освіти із ЗНМ сенсорний розвиток характеризується поверхневістю та фрагментарністю, акцентом на другорядних ознаках об’єкта. Проте тактильні відчуття можуть покращувати їхнє сприймання на відміну від однолітків із нормотиповим розвитком. Також характерна підвищена залежність від зовнішніх стимулів, нечітке уявлення про просторове розташування предметів і недостатнє формування математичних понять. У дітей із ФФНМ спостерігаються труднощі в диференціації просторових відносин, труднощі з орієнтацією у власній тілесній схемі та схильність компенсувати прогалини у просторових поняттях. Проте при цьому відставання в розумінні сенсорних еталонів виражене значно менше [15, с. 11].

У дітей із порушеннями мовлення, на думку Л. Трофименко, спостерігаються різні форми та ступені порушення комунікативної здатності. Для них характерна загальна риса – знижена мотивація до спілкування, труднощі в орієнтуванні у соціальних ситуаціях або залежність від підказок дорослого, а також проблеми у поведінці, труднощі встановлення контактів та підвищена емоційна втомлюваність. Тяжкі мовленнєві порушення, зокрема алалія, ЗНМ, дизартрія чи заїкання, здатні суттєво впливати на різні аспекти психіки,

включаючи розумовий розвиток та формування вищих пізнавальних процесів. Це пояснюється тісним зв’язком між мовленням і мисленням, а також обмеженими соціальними контактами, через які дитина пізнає довкілля [42].

На основі проведеного дослідження Н. Сєромаха та І. Тищенко дійшли висновку, що діти з порушеннями мовлення стикаються зі значними труднощами в організації власної комунікативної поведінки, що негативно впливає на їхню взаємодію з оточенням. Дослідники підкреслюють наявність проблем в емоційній та поведінковій складових комунікативної діяльності таких дітей. Це проявляється у труднощах встановлення емоційного контакту, формування та використання різних способів спілкування, а також у варіативності мотивації до комунікації – від її недостатності до відсутності. Як головну причину нерозвинених комунікативних навичок науковці називають обмежені мовні можливості та недостатню зрозумілість мовлення [35].

Отже, психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення характеризуються складним, нерівномірним розвитком різних психічних функцій, тісно пов’язаних із станом мовленнєвої діяльності. Затримки чи порушення мовлення впливають на формування уваги, пам’яті, мислення, уяви, а також на емоційно-вольову сферу та комунікативні здібності. Діти цієї категорії часто демонструють труднощі у сприйманні та обробці інформації, низький рівень мовленнєвого опосередкування мислення, обмежені можливості в соціальній взаємодії.

Особливої уваги потребує те, що порушення мовлення мають як первинні, так і вторинні прояви, що взаємно впливають один на одного і ускладнюють загальний розвиток дитини. Водночас сенситивність дошкільного віку відкриває можливості для своєчасного втручання та цілеспрямованої корекційно-розвиткової роботи. Розуміння цих особливостей є необхідною умовою для вибору адекватних педагогічних, психологічних та логопедичних методів підтримки, спрямованих на розвиток мовленнєвої функції як ключової основи пізнання, мислення та соціальної адаптації дитини.

1.2 Значення сенсорного розвитку в корекційній роботі з дітьми дошкільного віку

Сенсорний розвиток є важливою складовою загального психічного розвитку дитини дошкільного віку та виступає основою для формування мовлення, мислення, пізнавальної активності і соціальної взаємодії. У дітей із порушеннями мовлення сенсорна сфера часто характеризується своєрідними відхиленнями, що можуть ускладнювати сприймання, обробку та диференціацію інформації з довкілля.

Для корекційної роботи надзвичайно важливо враховувати ці особливості, адже розвиток сенсорних процесів безпосередньо впливає на успішність засвоєння мовних умінь і навичок. Цілеспрямоване стимулювання зорового, слухового, тактильного та інших видів сприймання створює передумови для повноцінного пізнання дитиною світу, корекції мовленнєвих порушень та формування комунікативної компетентності.

Сенсорні системи людини, на думку Дж. Айрес, виконують ключову роль у забезпеченні інформацією про стан власного тіла та довкілля:

- вестибулярна система відповідає за сприймання положення голови відносно сили тяжіння та напрямів її руху в просторі. Вона інтегрується з більшістю зон мозку та взаємодіє з іншими сенсорними системами (особливо пропріоцептивною і тактильною), виступаючи об’єднуючим механізмом для координації сигналів і забезпечення злагодженої роботи нервової системи;

- пропріоцептивна система надає мозку інформацію про стан м’язів, зв’язок і суглобів. Вона дозволяє визначати, які м’язи залучені до скорочення чи розтягнення та в яких напрямках відбувається рух у суглобах;

- тактильна система забезпечує сприймання дотикових стимулів через рецептори шкіри, які передають відчуття дотику, температури та болю;

- зорова система є провідною для отримання інформації про світ, забезпечуючи до 90% даних із довкілля. Зорові відчуття (світло, колір тощо) допомагають мозку створювати цілісні образи зовнішнього світу;

- слухова система відповідає за сприймання характеристик звуків (гучність, висота, тривалість, тембр), що дозволяє розрізняти мовленнєві і немовленнєві звуки, спілкуватися та орієнтуватися у звуковому середовищі;

- нюхова система спеціалізується на розпізнаванні запахів, які можуть бути приємними, неприємними чи нейтральними. Запахи впливають на емоційний стан людини та часто асоціюються з оцінюванням якості їжі або формуванням мотивації до певних дій;

- смакова система відповідає за сприймання смакових відчуттів, зокрема солодкого, кислого, солоного та гіркого, допомагаючи оцінювати їжу і формувати уподобання;

- важливе значення має інтероцептивна система, яка забезпечує відчуття з внутрішнього середовища організму [49, с. 64].

Сенсорний розвиток дитини передбачає вдосконалення її здатності сприймати світ і формувати уявлення про такі характеристики об’єктів, як форма, колір, розмір, просторове розташування, а також про запахи, смаки та інші зовнішні властивості предметів [8].

Сенсорний розвиток (від лат. sensus – відчуття), на думку Т. Поніманської – це процес удосконалення здатності дитини відчувати і сприймати довкілля, а також формування уявлень про характеристики об’єктів, такі як форма, колір, розмір, розташування у просторі тощо [27, с. 204].

Сенсорний розвиток охоплює вдосконалення п’яти головних сенсорних систем – зорової, слухової, тактильної, нюхової та смакової. Виділимо кілька ключових аспектів сенсорного розвитку здобувача дошкільної освіти:

1) розвиток слухових навичок. Це поступове вдосконалення здатності сприймати і розрізняти звуки, розуміти їхнє значення та активно використовувати слухову інформацію для взаємодії з довкіллям;

2) формування зорового сприймання. Полягає у поступовому покращенні здатності бачити та інтерпретувати світло та об’єкти. Зоровий розвиток має вирішальне значення для загального психофізичного прогресу дитини, її пізнавальної діяльності та соціальної взаємодії;

3) удосконалення тактильних відчуттів. Це розвиток чутливості через дотик, що дозволяє дитині краще сприймати тілесні відчуття та взаємодіяти з оточенням, розрізняти властивості об’єктів на дотик;

4) сенсорна інтеграція. Процес об’єднання інформації з різних сенсорних каналів (зору, слуху, дотику, смаку, нюху та рухового апарату) у цілісний сенсорний досвід. Саме завдяки цьому дитина може адекватно сприймати світ і ефективно реагувати на нього;

5) розвиток моторних навичок. Це зміцнення та удосконалення рухових умінь як загальної моторики (наприклад, ходьби чи бігу), так і дрібної (захоплення предметів пальцями, малювання тощо);

6) природна пізнавальна цікавість. Проявляється у внутрішньому прагненні досліджувати довкілля. Це бажання зрозуміти нові явища, об’єкти та ідеї лежить в основі активного пізнання і навчання [4, с. 241-242].

Починаючи приблизно з трирічного віку, центральне місце в сенсорному розвитку дітей займає знайомство з основними сенсорними еталонами та навчання способам їхнього використання. У дошкільному періоді сенсорний розвиток передбачає удосконалення процесів відчуття, сприймання та формування наочних уявлень. У дітей дошкільного віку поступово зростають цілеспрямованість, організованість, керованість і усвідомлений характер сприймання. З формуванням зв’язку між мовленням і мисленням сприймання набуває інтелектуального характеру. Завдяки сенсорному розвитку діти опановують перцептивні дії – уміють обстежувати об’єкти, виокремлювати їхні найхарактерніші властивості, а також засвоювати загальноприйняті сенсорні еталони та відношення між предметами [18].

Аналіз значення сенсорного розвитку, за В. Литвиненко, дозволяє стверджувати, що він слугує фундаментом для формування загальних розумових здібностей. Пізнавальна діяльність бере початок із процесів сприймання об’єктів і явищ довкілля, а надалі ґрунтується на створенні та трансформації образів, отриманих через ці сенсорні враження [16, с. 6].

У своїй монографії Н. Грама підкреслює, що сенсорний розвиток є

фундаментальною основою для опанування будь-якої практичної діяльності. Його значення не зменшується з початком шкільного навчання, а залишається важливим і в дорослому житті. Сенсорний розвиток ґрунтується на злагодженій роботі аналізаторних систем, які створюють багатовимірний зв'язок людини із зовнішнім світом і підтримують її життєву активність. Саме на основі сенсорного розвитку формується логічне мислення, яке полегшує накопичення нових чуттєвих вражень, інтегрує їх у вже наявну систему знань і досвіду. Чим вищий рівень сенсорного розвитку в дитини, тим ширший спектр фактів і явищ вона здатна сприймати. Добре розвинуті мисленнєві механізми дозволяють дитині активно шукати, знаходити, зберігати, аналізувати та осмислювати значну кількість інформації про навколишній світ і саму себе [6, с. 51].

Метою сенсорного розвитку є формування і вдосконалення сенсорних здібностей дитини з порушенням мовлення на основі набутого досвіду та сформованих уявлень про колір, форму, розмір, текстуру, вагу та інші характеристики об'єктів. Такий підхід сприяє формуванню узагальнених знань і навичок, що забезпечують дитині впевнене орієнтування у довкілля [24, с. 531].

До основних завдань сенсорного розвитку належать стимулювання пізнавальної активності, удосконалення процесів сенсорної інтеграції, ознайомлення із сенсорними еталонами, підтримка соціалізації, розвиток усіх психічних процесів, формування наочних уявлень про властивості предметів і явищ, а також розвиток як дрібної, так і загальної моторики [24, с. 531].

Дослідники Ю. Мороз, Л. Стахова та К. Зелінська-Любченко підкреслюють, що сенсорний розвиток є ключовим етапом у формуванні умінь і навичок здобувачів дошкільної освіти. Його складові – сприймання сенсорних стимулів, уявлення про власне тіло, здатність утримувати рівновагу, зрілість рефлексів, орієнтація у ліво-правих координатах, моторне планування утворюють підґрунтя для розвитку соціальних і когнітивних функцій мозку. Саме сенсомоторна база забезпечує становлення перцептивно-моторних навичок, на рівні яких часто виявляються проблеми, що належать до сфери професійної роботи логопеда. Відтак у логопедичній практиці є обґрунтована

потреба враховувати рівень сенсорного розвитку дитини та здійснювати його цілеспрямовану корекцію [20].

Процес сенсорного розвитку дітей дошкільного віку традиційно поділяють на кілька послідовних етапів:

1) підготовчий етап (від народження до трьох років). У перший рік життя головна увага приділяється створенню умов для багатого сенсорного досвіду – дитину знайомлять із різноманітними зовнішніми враженнями. З розвитком хапальних рухів важливо навчити малюка пристосовувати їх до форми, розміру і розташування предмета (наприклад, маленькі речі зручно брати однією рукою, а великі – обома). На другому та третьому роках життя дитині потрібно допомогти пізнати властивості предметів: форму, колір, розмір. Завдання слід будувати так, щоб дитина порівнювала предмети за цими ознаками, визначала їхню схожість чи відмінність. У результаті до трьох років дитина вже усвідомлює сталість таких властивостей і знає, як користуватися предметами з урахуванням їх характеристик;

2) етап систематичного засвоєння сенсорної культури (після трьох років). З цього віку варто переходити до цілеспрямованого ознайомлення дітей із сенсорними еталонами та способами їх застосування. Наприклад, у роботі з кольором використовують спектральні хроматичні кольори (червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий) та ахроматичні (білий, чорний). Спершу формують уявлення про ахроматичні кольори, а потім знайомлять із хроматичними, звертаючи увагу на відтінки. Вивчення форми у сенсорному вихованні має свою специфіку: головне – навчити дитину впізнавати геометричні фігури, називати їх і діяти з ними, а не проводити їхній математичний аналіз. Щодо величини, то замість метричної системи дітям пропонують умовні мірки, навчають визначати розмір через порівняння в ряду однорідних предметів (наприклад, великий, маленький, найбільший). З часом завдання ускладнюються: діти переходять від порівняння кількох предметів до впорядкування цілого ряду за зростанням чи зменшенням величини. Пізніше їх знайомлять із відтінками кольорів, різновидами форм і складнішими

відношеннями за розміром у більших рядах предметів. При цьому розвивають уміння досліджувати предмети – групувати їх за кольором і формою, послідовно оглядати та описувати форму, користуватися окоміром. У старшому дошкільному віці особлива увага приділяється розвитку аналітичного сприймання – здатності орієнтуватися в поєднаннях кольорів, виділяти різні параметри величини та чітко розрізняти форму об'єктів [6, с. 70-71].

Як зазначає О. Черкашина, впровадження методів сенсорної інтеграції до корекційно-розвиткової роботи зі здобувачати дошкільної освіти з порушеннями мовлення відкриває можливості для активізації їхніх прихованих ресурсів. Такі методи сприяють ефективнішому мовленнєвому розвитку, зокрема розширенню словникового запасу, удосконаленню граматичних навичок, автоматизації правильної вимови звуків і формуванню зв'язного мовлення. Крім того, вони стимулюють позитивну мотивацію дітей до мовленнєвої діяльності та комунікативної взаємодії [45, с. 193].

Ігри та вправи, спрямовані на сенсорний розвиток, мають на меті викликати інтерес до пізнання довкілля, заохочувати до його дослідження та допомагати дитині відкривати різноманітні властивості предметів через власні відчуття та дії. Такі заняття розвивають здатність розрізняти форму, колір, розміри, кількісні характеристики, допомагають орієнтуватися на різні звуки довкілля – від музики й мовлення до природних звуків і шумів, а також формують чутливість до тактильних відчуттів, ваги, температури, тиску та почуття рівноваги.

Вчена С. Трикоз підкреслює, що навчальний процес із розвитку сенсорної сфери у здобувачів дошкільної освіти має відбуватися поетапно. Спершу важливо сформувати у дітей позитивне емоційне ставлення до спільної діяльності. Далі слід організувати такі заняття, які допоможуть дітям навчитися виокремлювати властивості предметів. Наступним етапом є ознайомлення дітей із сенсорними еталонами та їх властивостями, а підсумковим – навчання способам обстеження предметів із використанням уже засвоєних уявлень як сенсорних орієнтирів. Для розвитку сенсорно-перцептивних навичок у дітей

дошкільного віку, на думку дослідниці, варто звертати увагу на такі завдання:

- розвивати вміння зосереджувати зір на іграшці у руках педагога або дитини;

- навчати впевнено брати предмети однією або обома руками та утримувати їх тривалий час;

- заохочувати спостереження за діями дорослого і участь у спільних предметно-ігрових вправах;

- удосконалювати дрібну моторику рук;

- вчити дітей розпізнавати і називати відчуті під час дослідження предмета властивості (наприклад, холодне/тепле, сухе/мокре, тверде/м'яке, велике/маленьке);

- формувати навички наслідування педагогічних дій – розглядати, стискати, перекладати чи обертати предмети;

- навчати впізнавати знайомі іграшки за їх назвами та самостійно їх називати;

- привертати увагу до властивостей знайомих предметів (колір, розмір, форма, фактура) та озвучувати результати дій дитини словами педагога;

- закріплювати в пам'яті назви властивостей, вчити знаходити предмети за вказаною характеристикою;

- формувати вміння підбирати предмети за зразком і вивчати їх назви [39, с. 339].

Отже, сенсорний розвиток є фундаментальною умовою всебічного психічного становлення дитини дошкільного віку та основою для формування мовлення, мислення, пізнавальної активності і соціальних умінь. Особливе значення він набуває у роботі з дітьми з порушеннями мовлення, адже саме через сенсорні процеси дитина навчається диференціювати, розпізнавати і узагальнювати властивості предметів та явищ довкілля.

В умовах корекційної роботи важливо враховувати характерні особливості сенсорної сфери таких дітей, що часто проявляються у фрагментарності сприймання, нечіткості уявлень та труднощах у диференціації ознак об'єктів.

Цілеспрямований розвиток зорової, слухової, тактильної, вестибулярної та інших сенсорних систем не лише покращує сприймання світу, а створює передумови для формування мовленнєвих умінь і комунікативної компетенції.

1.3 Аналіз сучасних підходів до використання сенсорних ігор у логопедичній практиці

Гра виступає природним і дієвим інструментом розвитку дитини, створюючи сприятливі умови для формування різноманітних компетенцій, зокрема мовленнєвих. У логопедичній практиці вона слугує не лише формою організації занять, а насамперед є ефективним корекційним засобом. Гра забезпечує перехід від предметної діяльності до вільного самовираження, стаючи проміжною ланкою до опанування складніших форм комунікації.

Теоретичною основою використання гри в логопедичній роботі є визнання єдності мовленнєвого та психічного розвитку дитини, усвідомлення її провідної ролі у формуванні особистості та розуміння нерозривного зв’язку між ігровою та навчальною діяльністю.

У сучасній логопедичній практиці сенсорні ігри визнаються одним із ефективних засобів корекційно-розвиткової роботи з дітьми дошкільного віку, зокрема тими, хто має порушення мовлення. Сенсорні ігри поєднують стимулювання різних видів сприймання (зорового, слухового, тактильного, пропріоцептивного) з розвитком мовленнєвих навичок, створюючи комплексний вплив на психічні процеси дитини.

Завдяки ігровій формі організації діяльності, діти охоче залучаються до пізнання властивостей предметів і явищ довкілля, вчаться порівнювати, класифікувати, описувати їх, що безпосередньо сприяє розширенню словникового запасу, розвитку граматичних структур мовлення та формуванню зв’язного висловлювання.

У своїй науковій праці О. Сичевська пояснює, що під сенсорними іграми

маються на увазі такі, які спеціально створені для того, щоб надати дитині нові чуттєві враження різних типів. Зокрема, це можуть бути:

- зорові відчуття, коли дитина знайомиться з яскравими кольорами і вчиться їх розрізняти;

- слухові – сприймає різні звуки, навчається їх розпізнавати та розрізняти;

- тактильні – отримує досвід через дотик, обмацуючи предмети різної фактури, форми і розміру;

- рухові – набуває відчуття власного тіла в русі, наприклад під час ходьби, бігу або танцю;

- нюхові – вдихає різні запахи навколо і вчиться їх розрізняти;

- смакові – пробує продукти та страви, навчається розпізнавати їхній смак [36, с. 103].

Метою сенсорних ігор є формування у дітей умінь розпізнавати основні типи та властивості предметів різних кольорів, підбирати предмети за кольоровою ознакою, групувати їх за кольором, формою і розміром, чергувати елементи, відрізняти та застосовувати у грі площинні форми, а також визначати їх подібність чи відмінності.

Як зауважує Ю. Рібцун, сенсорні ігри охоплюють різні канали сприймання – зоровий, слуховий, тактильний. Вони спрямовані на розвиток координації рухів, формування просторових уявлень та вдосконалення мовленнєвого дихання, що є особливо важливим для дітей із порушеннями артикуляційної моторики. Додаткове використання музично-ритмічного супроводу значно посилює результативність таких ігор [31, с. 6].

На думку О. Полікарпової сенсорні ігри сприяють розвитку цілого комплексу навичок: вони вдосконалюють рухливість і спритність пальців, координацію рухів, швидкість реакцій та взаємодію між обома півкулями мозку. Регулярне проведення таких ігор із дітьми, спрямоване на формування конкретних умінь, позитивно впливає і на мовленнєвий розвиток дитини, адже через активізацію сенсорної системи створюється основа для вдосконалення мовленнєвої діяльності [26, с. 289].

Ігри, що сприяють сенсорному розвитку дітей дошкільного віку, можна умовно класифікувати на такі групи:

- ігри на розрізнення та впізнавання кольорів;
- ігри, спрямовані на ознайомлення з поняттями величини;
- ігри для формування уявлень про різні форми предметів;
- ігри, що розвивають слухове сприймання;
- ігри для розвитку здатності розпізнавати смаки;
- ігри, які покращують орієнтацію у просторі;
- ігри для стимулювання розвитку дрібної моторики рук;
- ігри, що вдосконалюють тактильні відчуття та чутливість [4, с. 27-28].

Старший науковий співробітник С. Трикоз зазначає, що сенсорні ігри з використанням різноманітного дидактичного приладдя не лише стимулюють розвиток дітей, але й допомагають знижувати їхню психоемоційну напругу. Такі ігри можна умовно поділити на кілька основних груп залежно від характеру дій:

- вкладиші та сортери: різноманітні кубики, квадрати, трикутники, півсфери, які діти можуть вкладати, накладати чи підбирати за формою, кольором або розміром;

- іграшки для розвитку моторики: для загальної моторики – спортивне приладдя (м’ячі, обручі тощо); для дрібної моторики – шнурівки, мозаїки, дрібні предмети (ґудзики, намистини, горох, квасоля, зерна, канцелярські кнопки, скріпки) разом із контейнерами для сортування, а також різні застібки – ґудзики, гачки, блискавки, липучки;

- геометричні форми – пласкі та об’ємні: куби, кулі, призми, паралелепіпеди, які можна використовувати для будування, прокатування, проштовхування у відповідні отвори, а також для сортування і групування за формою, розміром, кольором;

- конструктивні та збірно-розбірні іграшки: пірамідки, фігури для нанизування, що знайомлять дітей із поняттями розміру, форми, кольору, допомагають складати ціле з частин. Сюжетні картинки з вкладками сприяють детальному аналізу та обговоренню зображеного;

- невеликі тематичні іграшки: машинки, ляльки, фігурки тварин, макети фруктів та овочів – добираються за визначеними властивостями, щоб розвивати вміння порівнювати, групувати та класифікувати [40, с. 134].

Використання сенсорного матеріалу під час логопедичних занять має низку суттєвих переваг, що роблять його надзвичайно корисним у практиці:

- логопед отримує можливість зацікавити дітей дошкільного віку, розвинути їхню допитливість, завоювати довіру та подати навіть найзвичніші речі у захопливому світлі;

- широкий вибір матеріалів стимулює розвиток відчуттів, покращує сприймання та зорово-рухову координацію;

- заняття з використанням сенсорних ігор викликають у дітей емоційне піднесення та залучають до активної участі навіть найпасивніших дітей [25, с. 8].

Ігрові завдання для розвитку зорового сприймання сприяють формуванню спостережливості, концентрації уваги, пам’яті, а також допомагають дітям краще розуміти форму, колір, розміри і просторове розташування предметів, одночасно розширюючи їхній словниковий запас. Робота з сенсорними матеріалами, такими як фарби різної текстури, крейда, пластилін, солоне тісто, насіння та інші природні елементи допомагає утримати інтерес дітей (зокрема дітей із РАС), зняти тривожність, подолати страх перед невдачею, створити умови для комфортного виконання завдань і стимулювати розвиток психічних і мовленнєвих навичок.

Варто дотримуватися певної послідовності під час організації сенсорних ігор для дітей раннього дошкільного віку:

- спочатку слід показати дитині матеріали для гри, дати їй можливість уважно їх розглянути, дослідити та вільно погратися;

- дорослий демонструє виконання завдання, супроводжуючи дію зрозумілим поясненням;

- потім дитині пропонують самостійно виконати подібне завдання;

- якщо дитині важко, дорослий делікатно допомагає, спрямовуючи її руку м’якими рухами;

- виконання завдання разом із дорослим – спільна дія для кращого закріплення навички;

- пісумковий етап – багаторазове самостійне повторення дії дитиною для розвитку впевненості і закріплення вміння [9, с. 49].

Отже, аналіз сучасних підходів до використання сенсорних ігор у логопедичній практиці доводить, що гра виступає важливим інструментом корекційного впливу, який дозволяє ефективно поєднувати розвиток мовлення з удосконаленням сенсорних, моторних та когнітивних процесів у дітей дошкільного віку. Сенсорні ігри стимулюють різні канали сприймання – зоровий, слуховий, тактильний, пропріоцептивний і водночас сприяють розвитку координації, просторових уявлень, дрібної моторики та мовленнєвого дихання.

Завдяки продуманій ігровій формі організації занять діти активно включаються в процес пізнання властивостей предметів, вчаться порівнювати та класифікувати їх, розвивають словниковий запас, вдосконалюють граматичні конструкції і зв’язне мовлення. Сенсорні ігри не лише формують нові чуттєві враження, але й допомагають подолати тривожність, зняти психоемоційну напругу, створюють позитивний настрій для навчання і комунікації. Використання різноманітного дидактичного матеріалу, поступове ускладнення завдань, поєднання індивідуальної та групової роботи дозволяють враховувати особливості кожної дитини, адаптувати корекційний процес до її потреб і можливостей.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СЕНСОРНИХ ІГОР У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1 Підготовка до організації сенсорних ігор: вибір і розробка матеріалів, адаптація до потреб дітей

Організація сенсорних ігор є важливою складовою розвитку дітей дошкільного віку, оскільки вони сприяють розвитку сенсорної чутливості, моторики, уваги та когнітивних здібностей. Підготовка до проведення таких ігор потребує детального підходу, який включає не тільки вибір і розробку спеціальних матеріалів, а їх адаптацію до індивідуальних потреб та можливостей дітей. З огляду на різноманітність сенсорних ігор, важливо враховувати вікові особливості, рівень розвитку кожної дитини, а також створювати матеріали, що стимулюють різні сенсорні канали, зокрема зорові, слухові, тактильні та рухові.

Вибір і розробка матеріалів для проведення сенсорних ігор потребує особливої уваги. Для забезпечення ефективного розвитку важливо створити матеріали, що активують зорове, слухове, тактильне та моторне сприймання, а також інтегрують різні сенсорні стимули, що допомагає формувати у дитини комплексні навички (табл. 2.1). Цей підхід включає використання різноманітних матеріалів, таких як яскраві кольорові предмети для розвитку зорового сприймання, різноманітні звуки для стимуляції слуху, текстуровані матеріали для розвитку тактильних відчуттів, а також предмети для моторної активності.

Таблиця 2.1 – Вибір і розробка матеріалів для сенсорних ігор дітей дошкільного віку

Тип сенсорного сприймання	Метаріали
Зорове сприймання	вибір матеріалів для сенсорних ігор, які стимулюють зорове сприймання, включає використання яскравих предметів, картинок, кольорових ілюстрацій, а також різноманітних візуальних об’єктів, таких як геометричні фігури, кольорові кубики, піраміди. Важливо, щоб матеріали були не тільки яскравими, але й різноманітними за

Продовження таблиці 2.1

	текстурою та формою, що дозволяє дітям вчитися розрізняти різні відтінки, форми та розміри
Слухове сприймання	доцільно використовувати матеріали, що дозволяють дитині відрізняти звуки за висотою, тривалістю, гучністю та тембром. Це можуть бути музичні інструменти, різні природні звуки, голоси тварин або навіть записи звуків побутових предметів. Ігри можуть включати завдання на впізнавання звуків або музику, що дає можливість дітям зосередитися на слуховому сприйманні та розпізнаванні звукових сигналів
Тактильне сприймання	різноманітні матеріали, які мають різну текстуру. Це можуть бути тканини, пісок, вода, пластилін, глина, дерев'яні та пластикові предмети. Діти повинні мати можливість досліджувати різні поверхні, відчувати тепло, холод, гладкість або шорсткість, що допоможе їм краще орієнтуватися в довкіллі
Розвиток моторики	предмети, що сприяють розвитку загальної і дрібної моторики. Це можуть бути м'ячі для кидання та лову, кубики для складання, різні механізми з великими та малими деталями, які діти можуть рухати, крутити або з'єднувати. Використання таких матеріалів дозволяє дітям не тільки вдосконалювати фізичні навички, але й розвивати логічне мислення і просторову орієнтацію
Інтеграція сенсорних матеріалів	для повноцінного розвитку важливо об'єднувати сенсорні матеріали. Наприклад, можна створити гру, в якій дитина повинна за допомогою слуху, зору та тактильного сприймання знайти певний предмет або правильно скласти пазл за допомогою різних чуттєвих вражень. Інтеграція різних сенсорних стимулів допомагає покращити загальну когнітивну активність і сприяє комплексному розвитку дитини

Вибір матеріалів і організація ігор повинні враховувати вікові особливості дітей, оскільки на різних етапах розвитку здобувачів дошкільної освіти змінюються їхні потреби та можливості. Підготовка до організації сенсорних ігор для дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку має свої особливості, зокрема в плані складності ігор, матеріалів та методів стимулювання.

Підготовка до організації сенсорних ігор для дітей молодшого дошкільного віку (3-4 роки) має особливості, що враховують вікові можливості та потреби цих дітей. Для дітей цього віку сенсорні ігри повинні бути максимально простими, безпечними і доступними, оскільки вони ще не мають достатнього рівня моторики та когнітивних навичок для виконання складних завдань. Тому ігри повинні бути орієнтовані на розвиток базових сенсорних відчуттів, таких як зорові, слухові та тактильні. Особливу увагу слід приділяти безпеці матеріалів, які повинні бути м'якими, великими.

Основні характеристики ігор для дітей цього віку включають використання м’яких і безпечних предметів, які легко тримати в руці, таких як великі кольорові кубики, м’ячики, тканини, а також предмети з різною текстурою, наприклад, пісок, глина або природні матеріали, що допомагають розвивати тактильне сприймання. Ігри можуть бути спрямовані на сортування кольорових предметів, відчуття різних текстур або впізнавання звуків, таких як звуки тварин чи музичних інструментів. Для дітей цього віку важливо, щоб ігри були простими і зрозумілими, що дозволяє їм зосередитися на основних завданнях і не відволікатися на складні етапи.

Мета організації таких ігор полягає в стимуляції розвитку основних сенсорних відчуттів дитини, покращенні координації рук і очей, а також формуванні навичок пізнання та розрізнення кольорів, форм і текстур. Прості ігри на впізнавання кольорів, форм та звуків допомагають дітям краще орієнтуватися в довкіллі і розвивати базові когнітивні здібності. Прикладом таких ігор може бути гра «Знайди відповідність» з великими картинками тварин і звуками або тактильні ігри з м’якими і жорсткими предметами, де дитина повинна відчувати різні текстури, порівнювати їх і робити відповідні висновки.

Підготовка до організації сенсорних ігор для дітей середнього дошкільного віку (4-5 років) вимагає врахування того, що діти цього віку вже мають більше сенсорних навичок і можуть виконувати складніші завдання. Ігри для цієї вікової групи повинні включати елементи пізнання через кілька сенсорних каналів, таких як зір, слух і дотик. Діти на цьому етапі розвитку стають здатними інтегрувати різні сенсорні стимули, що дає можливість розвивати їхні когнітивні та моторні навички. Ігри мають поступово ставати складнішими, щоб підтримувати інтерес і стимулювати розвиток. Крім того, вводяться елементи рухливих ігор, які сприяють розвитку фізичної активності і покращенню координації.

Основні характеристики ігор для дітей середнього дошкільного віку включають використання різноманітних матеріалів, які можуть мати різну текстуру, форму та функціональність. Наприклад, це можуть бути мозаїки,

пазли, іграшки з механізмами, які можна рухати або розбирати, а також більші деталі для конструювання. Такі матеріали допомагають дітям освоювати нові навички, розвивати дрібну моторику, а також зосереджуватися на завданнях, які потребують уваги до деталей.

Ігри для цієї вікової категорії включають завдання на розпізнавання предметів за кількома характеристиками, такими як колір, форма, розмір. Діти можуть складати картинки з різних форм або впізнавати запахи або матеріали, що дає можливість розвитку пізнавальних навичок, таких як логічне мислення та здатність до класифікації. Важливим аспектом є ігри, що стимулюють розвиток уваги і пам’яті, наприклад, завдання на запам’ятовування та порівняння.

Мета таких ігор полягає в розвитку навичок аналізу і порівняння різних сенсорних характеристик, покращенні координації рухів і загальної фізичної активності, а також у стимуляції уваги та пам’яті. Ігри мають допомогти дітям зрозуміти різницю між об’єктами, а також розвивати вміння концентруватися і виконувати завдання, що вимагають детального підходу.

Прикладом таких ігор є гра «Вгадай, що це?», в якій дитина повинна визначити предмети за різними текстурами, або гра «Сортування за кількома ознаками» (колір, форма, розмір), що дозволяє дітям практикувати порівняння та класифікацію об’єктів за різними критеріями. Ці ігри допомагають розвивати у дітей не тільки сенсорні навички, але й когнітивні здібності, які є важливими для їхнього розвитку.

Підготовка до організації сенсорних ігор для дітей старшого дошкільного віку (5-7 років) вимагає складнішого підходу, оскільки діти цього віку здатні виконувати завдання, що вимагають координації кількох сенсорних каналів одночасно, а також розвинутіші в плані логічного мислення, точності рухів і здатності до самостійної діяльності. Ігри для цієї вікової категорії повинні включати різноманітні етапи, де важливими є не тільки сенсорні відчуття, але й здатність до планування дій, інтеграція кількох сенсорних стимулів, а також розвиток абстрактного мислення.

Основні характеристики ігор для дітей старшого дошкільного віку

полягають у використанні ігор з дрібними деталями, механізмами, складними конструкціями, а також матеріалами для творчості, такими як фарби, глина, пісок, тканини для аплікацій. Ці матеріали сприяють розвитку дрібної моторики, креативного мислення і допомагають дітям самостійно створювати об’єкти, що стимулює їхню уяву та здатність до планування.

Ігри для дітей цього віку повинні включати завдання на впізнавання предметів за кількома сенсорними характеристиками одночасно, наприклад, за кольором, формою, розміром. Такі завдання допомагають дітям порівнювати і аналізувати об’єкти, що є важливим етапом у розвитку логічного мислення. Крім того, ігри на точність рухів і координацію, такі як збирання предметів за допомогою пінцета або ложки, також сприяють вдосконаленню моторики і зорово-рухової координації.

Мета організації сенсорних ігор для дітей старшого дошкільного віку полягає в розвитку самостійності, точності рухів, зорово-рухової координації, а також у розвитку абстрактного мислення та здатності до планування. Діти повинні вчитися виконуватир завдання, що потребують кількох етапів виконання, аналізувати процес і результат, а також розвивати свої творчі здібності через інтеграцію різних сенсорних каналів.

Прикладом таких ігор можуть бути пазли зі складними зображеннями, створення об’ємних моделей із різних матеріалів, а також ігри на точність рухів, такі як збирання предметів за допомогою пінцета або ложки, що допомагає дітям вдосконалювати дрібну моторику та розвивати увагу до деталей. Ці ігри сприяють розвитку важливих когнітивних і моторних навичок, які є необхідними для подальшого навчання та розвитку дитини. Зразки сенсорних ігор для дітей дошкільного віку представлено в додатку А.

Особливості організації сенсорних ігор для дітей з різними порушеннями мовлення потребують індивідуального підходу, оскільки тип порушення впливає на вибір методів та матеріалів для навчання (табл. 2.2). У дітей з порушеннями мовлення можуть спостерігатися різні труднощі, такі як артикуляційні проблеми, недостатній розвиток словникового запасу, порушення слухового сприймання

або дефіцит у розумінні мовних структур. Кожен з цих аспектів вимагає специфічних підходів до організації сенсорних ігор. Ігри повинні бути спрямовані не лише на розвиток сенсорних систем, а й на стимуляцію мовлення через інтеграцію різних сенсорних стимулів, що допомагає дітям краще засвоювати мовні навички через зорові, слухові та тактильні канали. Урахування особливостей розвитку дітей з порушеннями мовлення є важливим для забезпечення максимального ефекту від таких ігор.

Таблиця 2.2 – Особливості організації сенсорних ігор в логопедичній роботі

Тип порушення	Особливості організації сенсорних ігор
Дизартрія	ігри повинні включати елементи, які стимулюють артикуляційні вправи та розвиток м'язів ротової порожнини. Наприклад, ігри на правильне дихання, вправи для розвитку мовного апарату (як-от використання трубочок, соломинок); ігри на розвиток дрібної моторики, що включають маніпуляції з дрібними предметами, допомагають не тільки у розвитку мовлення, але й у загальному фізичному розвитку; тактильні ігри з різними текстурами допомагають активізувати сенсорне сприймання і можуть полегшити координацію рухів
Афазія	ігри повинні сприяти розвитку як активного, так і пасивного мовлення. Це можуть бути ігри на сприймання і розуміння мовних конструкцій (наприклад, ігри на асоціації), коли дитина повинна обирати або групувати предмети за певною ознакою; використання візуальних матеріалів для покращення розуміння мови, наприклад, карти з ілюстраціями, що допомагають у пізнаванні слів; ігри на розвиток словникового запасу, такі як сортування предметів за категоріями, що сприяють активізації мовлення; ігри, що включають відтворення простих фраз, наприклад, через повторення за логопедом. Це може бути гра «Повтори за мною», де дитина спочатку чує, а потім повторює прості фрази або окремі слова
Алалія	важливим є розвиток слухового сприймання через ігри на розпізнавання звуків. Це можуть бути ігри на впізнавання звуків тварин або побутових предметів, що допомагає активізувати слухові асоціації з певними словами; ігри з використанням жестів, картинок або жестової мови можуть допомогти дітям виразити свої думки, а також стимулювати розвиток активного мовлення; тактильні ігри з матеріалами для моделювання (наприклад, глина або пластилін) сприяють розвитку сенсорного сприймання і можуть бути використані для створення предметів, що допомагають дітям запам'ятовувати нові слова; ігри на розвиток пасивного мовлення, такі як «Знайди пару», де дитина повинна поєднати картинку з відповідним словом або дії з певним предметом
Дислексія	ігри на розвиток фонематичного слуху, наприклад, ігри на визначення звуків, слів і їх складів, допомагають дітям краще розпізнавати звукові компоненти слів; ігри на запам'ятовування, коли дитина повинна запам'ятовувати певні слова чи картинки, сприяють розвитку пам'яті та уваги, що має важливе значення для подолання труднощів з читанням

Продовження таблиці 2.2

Розлади аутистичного спектру	діти з РАС можуть демонструвати інтенсивну сенсорну чутливість або, навпаки, бути малочутливими до зовнішніх стимулів. Для таких дітей важливо створювати середовище, яке дозволяє поступово впроваджувати сенсорні ігри, що допомагають їм взаємодіяти з довкіллям через зір, слух, дотик та інші сенсорні канали. Необхідно використовувати ігри, що сприяють розвитку базових сенсорних навичок, таких як тактильні ігри з різними текстурами, ігри на впізнавання звуків (наприклад, за допомогою музичних інструментів або записів звуків природи). Для дітей з РАС важливо включати елементи повторення в ігри, щоб вони могли вивчити нові навички через постійну практику. Використовуються прості, але яскраві матеріали, які можна легко маніпулювати, такі як великі кольорові картки, м'які іграшки з різними текстурами, мозаїки, пазли. Ігри повинні бути безпечними, з мінімальною кількістю дрібних деталей, які можуть викликати у дітей з РАС тривогу або дратівливість
Порушення зору	сенсорні ігри для таких дітей повинні активно використовувати інші сенсорні канали, зокрема слух, дотик і запах, а також покращувати просторову орієнтацію та розвиток моторики. Ігри на розвиток слухового сприймання, коли дитина повинна ідентифікувати звуки або об'єкти, використовуючи слух. Також важливі тактильні ігри, в яких дитина повинна відчути і розпізнати різні текстури. Ігри, що сприяють розвитку орієнтації в просторі, такі як пошук предметів або орієнтування за звуками. Використовуються предмети з виразними текстурами, звуками або ароматами, наприклад, іграшки, що видають звуки, тканини з різною текстурою і м'які предмети. Ігри повинні бути максимально доступними для дотику, з використанням матеріалів, що дозволяють дітям легко орієнтуватися
Порушення слуху	для таких дітей важливо організовувати ігри, які допомагають компенсувати відсутність слуху через інші сенсорні канали, зокрема зір, дотик і навіть використання жестової мови або візуальних підказок. Ігри на розвиток зорової пам'яті, коли дитина повинна запам'ятовувати і відтворювати предмети за допомогою зору, ігри на використання жестової мови для вираження понять або запитів. Ігри на розвиток тактильного сприймання та просторової орієнтації, наприклад, з використанням предметів з різною текстурою
ДЦП (Дитячий церебральний параліч)	для таких дітей важливо організовувати сенсорні ігри, що допомагають активізувати рухи та сприяють розвитку координації та моторики. Ігри, що сприяють розвитку дрібної і загальної моторики, наприклад, складання пазлів, маніпулювання великими кубиками, використання об'ємних матеріалів для творчості. Ігри на розвиток координації рухів, такі як перенесення предметів з одного місця в інше, піднімання та сладання предметів тощо

Особливості організації сенсорних ігор для дітей з різними порушеннями мовлення та фізичного розвитку потребують індивідуального підходу, урахування їхніх специфічних потреб і можливостей. Використання адаптованих ігор, що активізують різні сенсорні канали, є важливим аспектом у розвитку

мовлення, моторики, когнітивних функцій та соціальної взаємодії. Ігри повинні бути не тільки ефективними для розвитку, але й забезпечувати комфорт і безпеку дітей, що здійснює позитивний вплив на їхнє емоційне і психічне благополуччя.

Рівень розвитку сенсорних навичок дітей з різними порушеннями мовлення може значно відрізнятися навіть серед однолітків, тому завдання повинні бути підібрані таким чином, щоб вони були доступними для дітей, але одночасно стимулювали їхній розвиток. Завдання, що відповідають рівню розвитку дитини, допомагають уникнути перевантаження або, навпаки, недооцінки можливостей дитини, що може призвести до зниження інтересу або зростання стресу.

Для дітей з порушеннями рухової активності, які мають обмежені можливості для активних фізичних дій, важливо пропонувати прості ігри, що не потребують значної фізичної активності. Такі завдання повинні бути орієнтовані на розвиток дрібної моторики, зорової та тактильної чутливості, використання голосу чи інших засобів виразності. Наприклад, можна організовувати ігри на сортування предметів за кольором або формою, маніпуляції з м’якими матеріалами, а також ігри, що включають розпізнавання предметів на дотик або за звуками. Такі завдання дозволяють дитині відчувати досягнення і успіх, працюючи в межах своїх можливостей, а також розвивати вміння використовувати різні сенсорні канали для пізнання світу.

Натомість, для дітей з гіперактивністю, які часто мають підвищену фізичну активність і енергійність, важливо включати більше рухливих завдань, які дозволяють їм використовувати свою енергію в контексті розвитку сенсорних навичок. Такі діти потребують більше фізичної активності, тому для них підходять ігри, що включають бігання, стрибки, маніпуляції з великими предметами або змагання на швидкість. Наприклад, це можуть бути ігри на розвиток координації рухів, коли дитина повинна виконати певні рухи або дії під час виконання завдань, що стимулюють її рухову активність, такі як пересування предметів з одного місця на інше. Крім того, для таких дітей важливо створювати ситуації, де вони можуть відчувати контроль за своєю енергією та рухами, тому

інтеграція таких завдань у процес навчання і розвитку дає можливість органічно поєднувати фізичну активність з корекційними завданнями в логопедичній практиці.

Використання технологій для адаптації ігор є важливим інструментом у роботі з дітьми, які мають певні порушення розвитку. Цифрові технології дають можливість адаптувати навчальні ігри до індивідуальних потреб кожної дитини, забезпечуючи додаткові засоби підтримки та розвитку. Завдяки таким технологіям можна створювати ігрові програми, які не лише розвивають сенсорні навички, а й сприяють розвитку когнітивних та мовленнєвих здібностей дітей.

Для дітей з порушеннями слуху, наприклад, можна використовувати спеціальні додатки, які мають візуальні або текстові підказки, що дозволяє дітям краще орієнтуватися в завданнях, навіть якщо вони не можуть почути звуки або слова. Такі додатки можуть супроводжуватися яскравими анімаціями, підписами, а також вібрацією, щоб створити додаткові сенсорні стимули. Візуальні підказки можуть включати текст, який пояснює завдання або дає інструкції для виконання дії, що дозволяє дітям з порушеннями слуху зберігати високий рівень залученості до навчального процесу, не відчуваючи обмежень через відсутність аудіальних сигналів.

Для дітей з порушеннями зору інтерактивні планшети можуть мати спеціальні програми, що озвучують текст або елементи гри, що полегшує процес взаємодії з матеріалом. Наприклад, голосові підказки можуть озвучувати на етапах, де дитина повинна обрати або відсортувати предмети за певними ознаками. Ігри, що використовують текстури або тактильні елементи на екрані, також можуть сприяти розвитку тактильного сприймання, тоді як візуальні елементи можуть бути адаптовані для дітей з порушенням зору шляхом зміни контрастності або масштабування.

Крім того, інтерактивні планшети і спеціальні ігрові програми можуть бути корисними для дітей з порушеннями рухової активності, оскільки вони дозволяють створювати ігри, які вимагають мінімальних рухів, при цьому

стимулюючи розвиток інших сенсорних навичок, таких як слух, зір і дотик. Це можуть бути ігри, де дитина за допомогою дотику на екрані обирає правильні варіанти або реагує на візуальні чи звукові підказки.

Цифрові технології також можуть використовуватися для стимулювання комунікаційних навичок дітей з порушеннями мовлення, зокрема за допомогою спеціальних додатків для навчання мовлення або жестової мови. Ігрові програми, які включають вправи на відтворення звуків, слів або жестів, можуть значно полегшити процес навчання, зробити його інтерактивним і доступним. Візуальні та аудіо елементи таких ігор можуть бути використані для покращення артикуляції або розвитку словникового запасу, що важливо для дітей з порушеннм мовлення.

Отже, організація сенсорних ігор є надзвичайно важливим аспектом у розвитку дітей дошкільного віку. Підготовка та вибір відповідних матеріалів, їх адаптація до індивідуальних потреб дітей, забезпечення інклюзивності та врахування вікових особливостей допомагають створити ефективне середовище для розвитку дітей. Правильно підібрані сенсорні ігри сприяють не тільки розвитку окремих чуттєвих каналів, але й покращують загальну фізичну, когнітивну та соціальну активність дітей, що є необхідним для їхньої гармонійної соціалізації і розвитку.

2.2 Методи, прийоми, умови ефективності проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі

Сенсорні ігри є важливим інструментом у логопедичній роботі, оскільки вони сприяють розвитку мовлення, стимулюють активність різних сенсорних каналів та забезпечують комплексний підхід до корекції порушень мовлення. Використання сенсорних ігор у логопедії дозволяє ефективно працювати не лише з мовними функціями, але й з іншими важливими аспектами розвитку дитини, такими як увага, пам’ять, моторика та когнітивні навички.

Ефективність проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі залежить від правильного вибору методів та прийомів, які враховують індивідуальні особливості кожної дитини. Важливою умовою є створення сприятливого середовища, що стимулює активність дитини та сприяє розвитку її мовленнєвих навичок. Вибір методів і прийомів, а також організація умов для проведення таких ігор є ключовими чинниками, які визначають успішність логопедичної роботи та допомагають досягти значущих результатів у корекції порушень мовлення.

Існує кілька методів, які використовуються для проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі. Кожен з них має на меті не тільки розвиток мовлення, але й поліпшення пам’яті, уваги, моторики, а також соціальної взаємодії. У цьому контексті розглянемо основні методи, які використовуються для ефективної організації сенсорних ігор.

1. Наочні методи. Метод наочного навчання є одним з найефективніших у логопедичній роботі з дітьми, оскільки він забезпечує активне сприймання інформації через зорові канали. Для дітей з мовленнєвими порушеннями візуальні стимули, такі як картинки, картки, діаграми або ілюстрації, є важливими елементами, що допомагають сформувати асоціації між словами і предметами чи діями. Це дозволяє дітям краще запам’ятовувати слова та поняття, які можуть бути складними для засвоєння через традиційні словесні методи.

Наочні методи сприяють розвитку зорової пам’яті і вміння встановлювати зв’язки між об’єктами і їх назвами. Наприклад, коли дитина бачить картинку зображення певної тварини і чує відповідне слово, вона вчиться асоціювати це слово з конкретним об’єктом, що допомагає закріпити мовленнєву інформацію. Використання діаграм, схем або кольорових карток допомагає також у формуванні граматичних структур. Наприклад, використання карток, на яких зображені предмети різних кольорів або форм, дозволяє дитині не тільки запам’ятовувати ці слова, але й правильно використовувати їх у мовленні. Цей метод дає можливість врахувати особливості кожної дитини, використовуючи

індивідуальні зорові стимули, які відповідають її рівню розвитку. Важливо, щоб картки та зображення були яскравими, чіткими та простими, щоб вони не перевантажували дитину і не викликали розгубленості або тривоги. Наочність у цьому випадку забезпечує кращу асиміляцію знань і полегшує процес навчання. Приклад використання наочності:

- використання карток з різними предметами (наприклад, фрукти, тварини), де кожна картка має відповідну назву, що допомагає дитині запам’ятовувати нові слова;

- діаграми або схеми для пояснення граматичних конструкцій, що дають змогу чітко зрозуміти правила мовлення (наприклад, як утворюються питання або будуються речення).

2. Метод імітації (репродуктивний метод). Метод імітації або репродуктивний метод є дуже важливим у роботі з дітьми з порушеннями мовлення, оскільки він дозволяє стимулювати розвиток артикуляційних навичок і допомагає коригувати порушення мовлення через імітацію звуків, слів, фраз і рухів. Цей метод включає в себе практичне повторення (імітацію) звуків або слів, що дає дитині можливість відтворювати їх у відповідності до правильного артикуляційного зразка. Імітаційні ігри є важливими для розвитку фонематичного слуху, артикуляції та слухової пам’яті.

Завдяки методу імітації, дитина має можливість повторювати за логопедом звуки, які вона не може правильно вимовити сама. Цей метод також є важливим для корекції вимови звуків, оскільки дозволяє дітям поступово наближатися до правильної артикуляції, розвиваючи відповідні м’язи мовного апарату.

Імітація сприяє не тільки корекції порушень мовлення, а й розвитку слухової уваги та пам’яті. Діти вчаться не лише повторювати звуки, але й краще розуміти їх звукову структуру, що є основою для подальшого розвитку мовлення. Імітація може включати повторення не лише окремих звуків, а й цілих слів, фраз або простих ритмічних віршів, що допомагає дітям краще усвідомлювати звукові зміни і структури мови. Приклад використання методу імітації:

- імітація звуків або слів, коли логопед вимовляє слово, а дитина повинна повторити його з максимальною точністю;

- імітаційні ігри, в яких дитина повинна відтворювати звуки тварин або побутових предметів, що сприяє розвитку артикуляційної здатності і слухового сприймання;

- використання ігор на відтворення простих фраз або ритмічних віршів, коли дитина повторює їх після дорослого.

3. Метод поступового ускладнення. Метод поступового ускладнення завдань є важливим інструментом у логопедичній практиці, оскільки він дозволяє адаптувати навчальний процес до індивідуальних можливостей дитини, поступово підвищуючи складність завдань для розвитку мовлення. Цей метод передбачає початок роботи з найпростішими завданнями, які відповідають рівню розвитку дитини, і поступове збільшення складності в міру того, як дитина досягає успіхів на попередніх етапах.

Основним принципом є забезпечення прогресу на кожному етапі навчання. Початкові завдання повинні бути легкими, щоб дитина могла швидко досягти успіху і відчути задоволення від своїх досягнень. Це важливо для підтримки мотивації, адже діти з порушеннями мовлення часто стикаються з труднощами в навчанні, що може призводити до фрустрації та втрати інтересу. За допомогою методу поступового ускладнення завдань діти можуть досягати стабільного прогресу, що створює у них відчуття впевненості та успішності.

Постійне підвищення складності завдань сприяє розвитку мовлення, оскільки кожен новий етап вимагає від дитини більшої уваги, точності та здатності до концентрації. Наприклад, якщо на початковому етапі дитина виконує завдання на ідентифікацію звуків або простих слів, то згодом вона може бути залучена до складніших завдань, таких як складання простих фраз, опис предметів або формування запитань. Цей підхід дозволяє плавно інтегрувати нові мовленнєві навички без перевантаження, допомагаючи дитині поступово підвищувати рівень своєї мовленнєвої компетенції.

Метод поступового ускладнення також дозволяє ефективно працювати з

дітьми з різними порушеннями мовлення. Наприклад, для дітей з тяжкими порушеннями мовлення важливо почати з дуже простих завдань і поступово переходити до складніших, забезпечуючи стабільний розвиток і корекцію порушень. Це допомагає уникнути ситуацій, коли дитина відчуває себе безсильною або непотрібною у навчальному процесі через надмірно складні завдання.

4. Активізація всіх сенсорних каналів. Метод активізації всіх сенсорних каналів є одним із найефективніших у логопедичній роботі, оскільки він сприяє розвитку мовлення через інтеграцію різних типів сенсорних стимулів – зорових, слухових, тактильних та іноді навіть смакових чи нюхових. Цей метод передбачає, що сенсорні ігри повинні залучати не лише один, а кілька сенсорних каналів одночасно. Наприклад, дитина може слухати звуки, спостерігати за певними зображеннями, а також торкатися різних текстур. Таке інтегроване сприймання допомагає краще сприймати і засвоювати інформацію, оскільки стимулюється активність різних частин мозку, які відповідають за сприймання, обробку та розвиток мовлення.

Ігри, що використовують цей метод, не тільки сприяють розвитку мовлення, а й покращують загальний розвиток дитини, оскільки стимулюють кілька когнітивних функцій одночасно. Наприклад, дитина може виконувати завдання, де вона слухає звуки і одночасно бачить зображення того, що ці звуки представляють. Це дозволяє дитині створювати чіткіші асоціації між словами і їх значенням. Ігри з використанням різних сенсорних каналів також дозволяють закріплювати мовленнєвий матеріал через кілька різних механізмів, що сприяє глибшому засвоєнню інформації.

Активізація сенсорних каналів також є важливою для розвитку артикуляційних навичок і слухової уваги. Ігри, які включають і звукові, і візуальні стимули (наприклад, розпізнавання предметів за допомогою слуху та зору одночасно), допомагають дитині краще відчувати і розуміти мовну структуру, звуки та інтонації. Такі ігри стимулюють розвиток фонематичного слуху, що є основою для формування правильного мовлення.

Для дітей з порушеннями мовлення цей метод має особливе значення, оскільки дозволяє задіяти всі сенсорні канали, що сприяє комплексному розвитку мовленнєвих навичок. Наприклад, під час гри на впізнавання звуків дитина може не лише чути звук, а й бачити, як цей звук виглядає на картинці чи через ілюстрацію. Це дозволяє створити багатоканальну стимуляцію, що допомагає дитині краще засвоювати звукові структури і поступово переходити до їхнього відтворення.

Метод активізації всіх сенсорних каналів також може бути використаний для розвитку моторики, оскільки ігри, які включають дії з предметами (наприклад, маніпуляція з різними текстурами або звуковими іграшками), активізують не тільки мовленнєві, але й фізичні здібності дитини. Такі ігри стимулюють розвиток дрібної моторики, яка тісно пов’язана з розвитком мовленнєвих навичок.

Прийоми проведення сенсорних ігор можуть значно покращити процес корекції мовленнєвих порушень, забезпечуючи дитині можливість розвивати свої мовні здібності в природній, ігровій формі. Розглянемо деякі з них.

1. Використання предметів для тактильного сприймання. Одним з основних прийомів на логопедичних заняттях є використання предметів для тактильного сприймання, оскільки тактильні відчуття є важливою частиною розвитку мовлення у дітей. Діти з порушеннями мовлення часто мають недостатньо розвинену чутливість до різних текстур та матеріалів, що може впливати на їх здатність описувати довкілля. Тому важливо давати дитині можливість взаємодіяти з предметами, що мають різні текстури, форми та температуру, стимулюючи розвиток як тактильного сприймання, так і мовленнєвого опису. Цей прийом включає використання різноманітних предметів, які можуть бути гладкими, шорсткими, м’якими, твердами чи волокнистими. Це можуть бути натуральні матеріали, такі як пісок, глина, дерево, тканини з різними властивостями (наприклад, шовк, бавовна, фетр) або штучні матеріали, що також мають виражену текстуру. Ігри на дотик, де дитина повинна відчувати і описувати свої відчуття, допомагають не лише розвитку

тактильного сприймання, але й стимулюють мовлення, розширюючи словниковий запас дитини.

Наприклад, дитина може працювати з різними тканинами, намагаючись описати їх: «гладка», «м'яка», «шорстка», «холодна» тощо. Це дозволяє дитині не лише вчити нові слова, а й розуміти їх значення. Такі ігри стимулюють не лише мовлення, а й активізують пам'ять і увагу, оскільки дитина повинна зосередитись на своїх відчуттях і вміти їх чітко виразити.

Для дітей з порушеннями мовлення важливо створювати умови, де тактильні матеріали використовуються у поєднанні з іншими сенсорними стимулюючими засобами. Наприклад, можна використовувати ігри, в яких дитина повинна знайти предмети, схожі за текстурою, або визначити предмет за тактильними відчуттями, а потім описати його, використовуючи правильні мовні конструкції. Приклад гри: дитина повинна впізнати предмет, закривши очі, і сказати, що це за матеріал або предмет. Або створення простих аплікацій з тканин або різних матеріалів, де дитина повинна обрати матеріали з певною текстурою для виконання завдання (наприклад, «обери м'який матеріал для хвоста» або «обери тверду поверхню для основи»).

2. Ігри на впізнавання звуків. Ігри на впізнавання звуків є ще одним важливим прийомом у логопедичній роботі, оскільки вони сприяють розвитку слухової уваги, артикуляції та фонематичного слуху. Для дітей з порушеннями мовлення часто виникають труднощі з розрізненням звуків і їх відтворенням, тому таке тренування є необхідним для розвитку мовленнєвих навичок. Ці ігри можуть включати різноманітні завдання на слух, які допомагають дітям краще розпізнавати звуки та поєднувати їх з відповідними словами або предметами. Ігри на впізнавання звуків розвивають не тільки слухову увагу, а й допомагають вчити дітей точно вимовляти звуки, що є важливим для корекції артикуляційних порушень.

Завдання на впізнавання звуків можуть включати різні категорії звуків: тварини (звуки різних тварин), побутові предмети (звуки дверей, телефонів, годинників), природні звуки (дощ, вітер, грім). Ігри можуть бути різноманітними

за формою: від простого слухового спостереження до активних ігор, де дитина повинна не лише почути звук, але й співвіднести його з певним об’єктом, а потім повторити чи описати цей звук. Цей прийом розвиває слухову пам’ять і допомагає краще усвідомлювати мовні структури.

Крім того, такі ігри можуть включати елементи ритмічної або інтонаційної імітації, де дитина не тільки слухає, але й повторює звуки, що допомагає в розвитку артикуляції та правильного вимовляння звуків. Наприклад, можна використовувати музику або прості ритмічні звуки для відтворення різних звукових шаблонів, що вчить дитину концентрувати увагу на звуках і правильно їх відтворювати. Приклад ігор:

- гра «Вгадай, що це за звук?» – дитина слухає звук і повинна вгадати, що саме його створює (наприклад, звук дощу, дзвінок телефону);

- гра «Як звучить ця тварина?» – дитина чує звук, який видає тварина, і повинна співвіднести його з зображенням цієї тварини;

- ігри на ритмічну імітацію звуків або спів (наприклад, імітування звуків природи чи музичних інструментів).

- ігри на впізнавання звуків також сприяють розвитку фонематичного слуху, тобто здатності розрізняти і правильно використовувати звуки в мовленні, що є важливим для корекції порушень мовлення у дітей дошкільного віку.

3. Ігри на розпізнавання та сортування за категоріями. Ігри, в яких дитина повинна сортувати предмети за певними ознаками, такими як колір, форма, розмір або текстура, є важливим інструментом у розвитку не лише мовлення, але й логічного мислення. Ці ігри сприяють розвитку когнітивних навичок, таких як класифікація, категоризація та узагальнення, що є основою для формування складних мисленнєвих процесів у майбутньому. Крім того, вони допомагають дітям використовувати мову для опису властивостей об’єктів, що стимулює не лише мовленнєвий розвиток, а й підвищує їхню здатність до аналізу та порівняння.

Під час таких ігор дитина не лише здійснює сортування, але й описує характеристики предметів, що дає їй змогу не тільки розпізнавати, а й правильно

і чітко вимовляти нові слова. Наприклад, гра на сортування кольорових кубиків, коли дитина повинна відсортувати їх за кольором або формою, дозволяє їй не тільки визначати властивості предметів, а й вчитися використовувати описові слова, як-от «червоний», «великий», «круглий», «м'який», «гладкий». Це дуже важливо для дітей з порушеннями мовлення, оскільки сприяє розширенню словникового запасу, допомагає формулювати прості речення і дає можливість для закріплення нових слів у контексті.

Ігри на сортування за категоріями можуть бути адаптовані для дітей з різними рівнями розвитку. Для дітей 3-4 років можна використовувати прості категорії, такі як сортування за кольором чи формою, а для старших дітей – додавати складніші завдання, наприклад, сортування за кількома ознаками одночасно (колір і форма, розмір і текстура). Важливим є також те, що ці ігри можуть бути інтегровані з іншими видами діяльності, такими як математичні ігри або заняття з розвитку моторики, де сортування допомагає дітям не лише покращити мовлення, але й розвивати просторову орієнтацію та логічне мислення. Приклад ігор:

- гра «Розклади за категоріми». Дитина отримує кілька предметів різних кольорів і форм і повинна їх відсортувати за ознакою (наприклад, червоний кубик, синій круг, зелена зірка). Потім дитина повинна описати кожен предмет, використовуючи відповідні характеристики (наприклад, «великий червоний круг»);

- гра «Сортуй за текстурами». Дитина повинна розподілити предмети за різними текстурами (шорсткі, гладкі, м'які) і пояснити, чому той чи інший предмет належить до певної категорії;

- гра «Знайди пару». Під час цієї гри дитина повинна співвіднести предмети, що мають спільні характеристики. Наприклад, два червоних предмети чи два круглих предмети. Ці ігри дозволяють дітям не тільки покращувати мовлення через вживання описових слів, але й стимулюють когнітивний розвиток, допомагаючи розвивати навички класифікації.

4. Ігри з рухами та жестами. Ігри з жестами або рухами є важливими для

розвитку координації, фізичної активності та стимуляції мовлення. Цей прийом є корисним для дітей, оскільки він дозволяє поєднати рухову активність з розвитком мовлення, що особливо важливо для дітей з порушеннями мовлення, які мають труднощі з усвідомленням або відтворенням мовних структур. Через рухи та жести дитина не лише тренує свої фізичні навички, а й практикує мовлення в контексті простих завдань, що включають рухи, вирази обличчя та жести.

Ігри, які включають рухи і жести, допомагають дітям засвоїти нові слова через асоціації, де рухи є наочним доповненням до слів. Наприклад, у грі «Покажи, як ти стрибаєш», дитина повинна продемонструвати дію (стрибок) і одночасно вимовити слово «стрибати». Це не лише допомагає закріпити нове слово, але й стимулює активність, що покращує загальну координацію і моторику. Крім того, такі ігри допомагають дитині краще засвоювати інструкції, виконуючи прості завдання типу «підніми руку», «покажи, як ти бігаєш» або «стань на місце».

Цей підхід також має важливе значення для розвитку соціальної взаємодії, оскільки через ігри з рухами та жестами діти можуть вчитися працювати в групі, слідкувати за прикладом інших дітей, взаємодіяти в процесі гри, що допомагає в розвитку їх комунікативних навичок. Особливо це важливо для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, оскільки такі ігри стимулюють їх взаємодію з іншими дітьми, допомагаючи створити позитивну атмосферу для навчання. Приклад ігор:

- гра «Повтори за мною». Логопед виконує певні рухи (піднімання рук, стрибки, ходьба на місці), а дитина повинна повторити ці рухи, одночасно вимовляючи відповідні слова або фрази;

- гра «Жести і слова». Дитина повинна показати певний жест або рух, який відповідає слову чи дієслову (наприклад, «підняти руку», «покрутити головою»);

- гра «Виконати завдання». Дитина отримує прості команди, які потрібно виконати через рухи, такі як «покажи, як ти стрибаєш», «ходи, як пінгвін», що дозволяє стимулювати не лише мовлення, а й фізичну активність.

Цей прийом стимулює розвиток не тільки мовлення, а й соціальних навичок, оскільки діти взаємодіють між собою через рухи, допомагаючи один одному виконувати завдання.

Отже, кожен із прийомів має важливе значення для корекції мовленнєвих порушень у дітей і сприяє всебічному розвитку дитини через інтеграцію різних сенсорних стимулів. Використання сенсорних ігор у логопедичній практиці є ефективним способом не тільки для покращення мовлення, але й для розвитку інших когнітивних функцій, що є основою успішного корекційного процесу.

Для досягнення максимального результату в корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення важливо не лише правильно обирати методи та прийоми, але й створювати відповідні умови для проведення сенсорних ігор. Ці умови дозволяють дитині активно включатися в процес навчання, стимулюючи її когнітивний, мовленнєвий та фізичний розвиток. Розглянемо основні умови, які забезпечують ефективність проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі.

1. Індивідуальний підхід до кожної дитини. Однією з основних умов ефективності сенсорних ігор є врахування індивідуальних особливостей дитини. Кожна дитина має свій темп розвитку, специфічні потреби і рівень здібностей, тому важливо обирати ігри згідно із цими особливостями. Для дітей з різними мовленнєвими порушеннями (дизартрія, афазія, алалія та ін.) вибір ігор має бути індивідуально адаптований, щоб вони не лише були цікавими, а й максимально ефективними в розвитку мовлення. Приклад: для дітей з порушеннями мовлення, які мають труднощі в артикуляції, можна починати з ігор, які сприяють розвитку моторики мовного апарату, а для дітей, які мають труднощі з фонематичним слухом, можна включати більше завдань на розпізнавання звуків та розвиток слухової уваги.

2. Створення комфортного та сприятливого середовища. Сприятливе середовище є необхідною умовою для ефективного проведення сенсорних ігор. Психологічний комфорт дитини безпосередньо впливає на її здатність до навчання. Важливо, щоб кімната була тихою, добре освітленою, без зайвих

відволікаючих чинників, що дозволяє дитині зосередитися на завданні. Також важливо, щоб дитина відчувала емоційну підтримку з боку педагога чи логопеда, що створює атмосферу довіри і дозволяє уникнути стресу або страху перед завданнями. Приклад: використання яскравих карток, приємної на дотик тканини або музичних інструментів може допомогти створити цікаву атмосферу, що спонукає дитину до активної участі в іграх. Крім того, важливо враховувати емоційний стан дитини та адаптувати ігри так, щоб вони були зрозумілими і доступними для неї.

3. Чітка структурованість занять. Щоб сенсорні ігри були ефективними, важливо, щоб заняття мали чітку структуру. Дитина повинна знати, що її чекає на кожному етапі. Це дозволяє створити відчуття передбачуваності і безпеки, що допомагає дитині зосередитися на навчанні. Структуровані заняття дають можливість поступово переходити від простих завдань до складніших, що є важливим для розвитку мовленнєвих навичок. Приклад: на початку заняття логопед пояснює, що буде відбуватися під час гри, потім переходить до основних завдань, даючи дитині зрозумілі інструкції, і в кінці підсумовує, даючи можливість дитині оцінити свої досягнення.

4. Мотивація та заохочення. Однією з важливих умов ефективності сенсорних ігор є позитивна мотивація дитини. Для дітей з порушеннями мовлення важливо створити умови для досягнення маленьких успіхів на кожному етапі гри. Заохочення і похвала після виконання завдань допомагають дитині відчути свою успішність і мотивують до подальшої роботи. Мотивація може бути як зовнішньою (похвала, нагорода), так і внутрішньою, коли дитина сама бачить прогрес у своїх досягненнях. Приклад: кожен успіх, навіть невеликий, повинен бути відзначений похвалою або візуальним маркером (наприклад, стікери або малюнки). Це стимулює дитину.

5. Використання різноманітних сенсорних стимулів. Для того щоб сенсорні ігри були ефективними, вони повинні залучати кілька сенсорних каналів одночасно. Це дозволяє дитині краще сприймати і засвоювати інформацію, активуючи різні частини мозку. Ігри повинні включати не лише візуальні

стимули, але й слухові, тактильні та інші сенсорні елементи, що дозволяє дитині одночасно розвивати кілька навичок. Використання матеріалів з різними текстурами, кольорами, звуками стимулює мозок і сприяє інтеграції сенсорних відчуттів. Приклад: ігри, де дитина повинна одночасно слухати звуки, бачити зображення і взаємодіяти з предметами (наприклад, ігри на впізнавання звуків і відтворення їх рухами або жестами) дозволяють активувати кілька сенсорних каналів, що сприяє ефективнішому засвоєнню матеріалу.

6. Адаптація ігор до рівня розвитку дитини. Умовою ефективності є також коректний підбір ігор згідно з до індивідуальним розвитком дитини. Необхідно враховувати не лише вікові особливості, а й специфіку порушення мовлення. Діти з різними рівнями розвитку потребують різного підходу в підборі ігор: для деяких дітей завдання можуть бути складними, а для інших – надто простими. Важливо, щоб ігри викликали інтерес у дитини, але не були для неї надто складними або нудними. Приклад: для дітей з тяжкими порушеннями мовлення початок може бути з простих ігор на розпізнавання звуків або на тактильні відчуття, а для дітей з легшими порушеннями – використовувати складніші ігри, які включають кілька видів сенсорних стимулів і потребують певного аналізу та узагальнення.

7. Постійне спостереження та корекція занять. Щоб сенсорні ігри були ефективними, необхідно постійно спостерігати за процесом їх виконання і в разі потреби коригувати завдання або темп заняття. Логопед має бути уважним до того, як дитина реагує на гру, чи не виникають у неї труднощі при виконанні завдань, і на основі цих спостережень коригувати підхід до кожного заняття. Приклад: якщо дитина має труднощі з виконанням завдання, логопед може змінити підхід до гри, зробити завдання простішим або додати більше наочності, включити більше допоміжних підказок для виконання завдання.

Умови ефективності проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі включають індивідуальний підхід до кожної дитини, створення комфортного середовища, чітку структурованість занять, мотивацію, використання різноманітних сенсорних стимулів, адаптацію ігор до рівня розвитку дитини та

постійне спостереження за процесом. Усі ці чинники працюють разом, забезпечуючи не лише успішний розвиток мовлення, але й покращення когнітивних і моторних функцій дитини, що є основою для подальшого навчання та адаптації до соціального середовища.

Отже, ефективність проведення сенсорних ігор залежить від правильного вибору методів та прийомів, що враховують індивідуальні особливості кожної дитини. Правильно організовані ігри можуть значно полегшити процес корекції мовленнєвих порушень і допомогти дитині досягти значущих результатів. Важливим є створення комфортного середовища, що сприяє активності дитини та дає можливість розвивати її мовленнєві навички в позитивній атмосфері. Основними методами, які використовуються для проведення сенсорних ігор, є наочні методи, метод імітації, метод поступового ускладнення завдань та метод активізації всіх сенсорних каналів. Кожен із цих методів має своє специфічне значення для розвитку мовлення, і їх комбінування в рамках ігор дає змогу досягти комплексного розвитку дитини.

Успішність проведення сенсорних ігор залежить від кількох умов. Індивідуальний підхід до кожної дитини дозволяє вибирати завдання, які відповідають її рівню розвитку та здібностям, створюючи умови для досягнення маленьких успіхів на кожному етапі. Комфортне середовище, чітка структурованість занять, мотивація та заохочення також є важливими складовими для створення ефективного навчального процесу.

2.3 Методичні рекомендації щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку

Сенсорні ігри є ефективним і важливим інструментом у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку, оскільки вони допомагають не лише розвивати мовлення, а й стимулюють інші аспекти розвитку, такі як увага, пам’ять, моторика та когнітивні навички. У дошкільному віці діти активно засвоюють

основи мовної діяльності, а тому сенсорні ігри можуть бути використані для активізації різних сенсорних каналів, таких як зір, слух і дотик, що сприяє глибшому сприйманню довкілля і розвитку мовлення. Представимо методичні рекомендації щодо ефективного використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. Рекомендації охоплюють різні аспекти: від вибору ігор і матеріалів до організації робочого середовища та адаптації завдань до індивідуальних особливостей дитини.

1. Підбір сенсорних ігор згідно з віковими особливостями дітей. Сенсорні ігри відіграють важливу роль у розвитку дитини, сприяючи формуванню базових сенсорних навичок та загального розвитку. Підбір сенсорних ігор має враховувати вікові особливості дітей, оскільки зростання і зміни в сенсорному розвитку потребують різних підходів на різних етапах розвитку. Зокрема, для дітей різних вікових груп важливо вибирати ігри, які стимулюють відповідні види сенсорної діяльності: зорову, слухову, тактильну, нюхову та смакову.

Для дітей молодшого дошкільного віку (3-4 роки) сенсорні ігри повинні бути простими і доступними, з основною метою формування базових сенсорних відчуттів: зорових, слухових і тактильних. Діти цього віку ще не мають достатнього рівня розвитку моторики, тому ігри повинні бути легкими для виконання та мотивуючими, щоб дитина могла відчути успіх і залишити заняття з позитивними емоціями.

Для дітей середнього дошкільного віку (4-5 років), коли розвивається здатність до складніших сенсорних операцій, ігри можуть включати інтеграцію кількох сенсорних відчуттів і розвивати координацію рухів. Ігри повинні бути цікавішими, з більшою кількістю складних завдань.

Для дітей старшого дошкільного віку (5-7 років) сенсорні ігри можуть бути більше орієнтовані на розвиток складних сенсорних здібностей, таких як обробка багатьох відчуттів одночасно, розвиток творчості, уяви, зв’язку між різними відчуттями.

Враховуючи вікові особливості, підбір ігор для дітей повинен відповідати етапам їхнього розвитку, сприяючи не тільки розвитку сенсорної сфери, а й

загальному психологічному та фізичному розвитку. Важливо пам’ятати, що кожна гра має приносити задоволення та створювати умови для успіху дитини, адже лише за таких умов вона буде активно долучатися до навчальної діяльності та засвоювати нові навички.

2. Інтеграція сенсорних каналів у сенсорних іграх для дітей дошкільного віку. Інтеграція кількох сенсорних каналів – зору, слуху та дотику є важливим аспектом в організації сенсорних ігор для дітей. Це дозволяє не лише залучати більше частин мозку до процесу сприймання, а й забезпечує глибше і ефективніше засвоєння інформації, оскільки кожен із сенсорних каналів сприяє розвитку певних когнітивних та моторних навичок. Використання одночасно кількох сенсорних відчуттів дозволяє створювати міцніші асоціативні зв’язки між різними поняттями

Один із найефективніших підходів до інтеграції сенсорних каналів – це поєднання зорових та слухових стимулів. Такий підхід сприяє кращому засвоєнню інформації, оскільки одночасно залучаються два важливі сенсорні канали, що дозволяє створювати чіткі та стійкі асоціації між об’єктами та їх назвами. Наприклад, можна використовувати ігри, в яких дитина слухає звук і одночасно бачить картинку предмета, що відтворює цей звук. Це допомагає дітям швидше засвоїти зв’язок між звуком і відповідним об’єктом або словом, стимулюючи розвиток слухового сприймання і мовлення.

Інтеграція рухів у сенсорні ігри – це наступний крок до комплексного розвитку дитини, оскільки вона залучає не тільки зорові та слухові канали, а й тактильні відчуття та моторні функції. Ігри, де дитина повинна слухати вказівки, бачити демонстрацію і виконувати фізичні рухи, стимулюють розвиток моторики, а також сприяють розвитку мовлення через виконання команд або опис дій.

Для дітей старшого дошкільного віку важливо, щоб ігри сприяли розвитку не лише сенсорних відчуттів, але й мовлення. Інтеграція сенсорних каналів допомагає дітям розвивати уяву та здатність комбінувати різні відчуття у єдине ціле. Це важливо для формування мовленнєвих навичок, оскільки дитина

вчиться поєднувати слова з об’єктами та діями. Ігри на розвиток мовлення та сенсорики можуть включати завдання, де дитина слухає вказівки і одночасно повинна описати свої відчуття, виконуючи завдання на тактильне сприймання.

Інтеграція кількох сенсорних каналів дозволяє створювати умови для комплексного розвитку дітей з порушенням мовлення, активуючи різні частини мозку та сприяючи кращому засвоєнню матеріалу. Важливо, щоб такі ігри були адаптовані до вікових особливостей та особливостей порушень мовлення дітей, що дозволяє максимально використовувати їхні можливості в процесі навчання та розвитку.

3. Створення сприятливого середовища для гри. Логопедична робота роботи з дітьми дошкільного віку вимагає спеціально організованого простору, що сприяє не лише фізичному розвитку, а й емоційному комфорту, що є основою для зосередження на завданні та покращення мовленнєвих навичок. Однією з основних умов успішного проведення сенсорних ігор є фізичний комфорт дитини. Простір, у якому проходять заняття, повинен бути добре організований, безпечний, а також сприяти зосередженості дитини на грі. Важливо, щоб у приміщенні було достатньо простору для рухів, що дозволяє дитині вільно виконувати завдання, не відчуваючи обмежень.

Простір має бути комфортним: меблі повинні бути відповідного розміру, зручними для дітей, а освітлення – достатнім і неяскравим, щоб не викликати зорового перевантаження. Ігровий простір необхідно організувати таким чином, щоб дитина могла легко маніпулювати матеріалами – це дасть можливість їй самостійно і активно залучатися до виконання завдань. Приміщення повинно бути простим для орієнтації, щоб дитина відчувала себе безпечно і зручно, не відволікаючись на зовнішні чинники.

Для стимулювання сенсорного сприймання доцільно використовувати різноманітні матеріали, які не тільки виконують навчальну функцію, а й захоплюють дитину. Наприклад, кольорові картки можуть бути ефективним інструментом для розвитку зорового сприймання, а також для вивчення кольорів і форм. Яскраві, контрастні картки допомагають утримувати увагу дитини,

створюючи додатковий інтерес до гри. Для розвитку тактильних відчуттів важливо включати текстури, наприклад, тканини з різними матеріалами (шершаві, м’які, гладкі), що дозволяють дитині відчувати різноманітні поверхні руками, тим самим удосконалюючи її моторні навички та мовлення через опис відчуттів. Такі матеріали допомагають створити цікавий і динамічний процес гри, де дитина одночасно працює з різними сенсорними каналами (зір, дотик тощо). Важливо, щоб ці матеріали були різноманітними, доступними за текстурою, кольором та формою, що створює низку можливостей для сенсорної стимуляції.

Оскільки здобувачі дошкільної освіти часто відчувають перевантаження від значної кількості стимулів, важливо організувати гру в тихій обстановці, що дозволить уникнути зорового та слухового перевантаження. Наявність надмірного шуму або зайвих подразників може відволікати дитину, знижуючи її здатність до концентрації та виконання завдання. Для проведення сенсорних ігор найкраще обирати спокійне середовище, де дорослий має можливість сфокусувати увагу дитини на грі. Це створює умови для глибшої взаємодії з ігровим матеріалом і забезпечує високий рівень ефективності навчання.

Забезпечення фізичного комфорту під час гри є важливою складовою, яка сприяє кращому засвоєнню знань і виконанню завдань. Для цього необхідно обрати зручні меблі, на яких дитина може сидіти або стояти без дискомфорту. Приміщення повинно бути не лише затишним, але й забезпечувати простір для активних рухів, якщо це потрібно для виконання завдань. У той самий час важливо враховувати температурний режим, щоб дитина не відчувала перегріву або холоду під час роботи. Для цього можна використовувати різні меблі для розвитку рухових навичок, такі як м’які килимки для сидіння або спеціальні столи і стільці, що дозволяють дитині працювати в зручному положенні.

Емоційне середовище має безпосередній вплив на успішність гри. Важливо створити атмосферу, в якій дитина почувається вільно та безпечно, що дозволяє їй активно взаємодіяти з матеріалами і зосереджуватися на завданні. Підтримка, схвалення та заохочення з боку дорослого створюють емоційну атмосферу, яка

сприяє розвитку самовпевненості дитини та підвищує її мотивацію. Важливо також уникати будь-яких надмірних вимог або тиску, дозволяючи дитині розвиватися в індивідуальному темпі.

Створення сприятливого середовища для сенсорних ігор – це не лише питання фізичного комфорту, але й організація емоційного та психологічного простору для дитини. Використання кольорових карток, текстур, музичних інструментів, а також проведення ігор у тихій обстановці з оптимальними умовами для руху і взаємодії з матеріалами забезпечують високий рівень ефективності сенсорних ігор у логопедичній роботі зі здобувачами дошкільної освіти.

4. Індивідуалізація завдань для кожної дитини у логопедичній роботі. Індивідуалізація завдань є основним аспектом у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку, зокрема, коли мова йде про застосування сенсорних ігор. Урахування індивідуальних особливостей кожної дитини з порушенням мовлення дозволяє забезпечити ефективність навчального процесу та сприяє досягненню бажаних результатів у розвитку мовлення. Діти з різними мовленнєвими порушеннями можуть мати різні потреби та рівні розвитку, що вимагає різних підходів у підборі завдань та ігор. Тому важливо створювати умови, які відповідатимуть індивідуальним можливостям і потребам кожної дитини.

Завдання повинні бути адаптовані відповідно до рівня порушень мовлення у дітей. Для дітей з тяжкими порушеннями мовлення слід починати з простих сенсорних ігор, які не тільки стимулюють розвиток мовлення, а й допомагають опанувати основи сенсорних навичок. Для таких дітей особливо важливо поступово вводити вправи, що сприяють розвитку базових сенсорних функцій, таких як зорове, слухове та тактильне сприймання. Наприклад, можна розпочати з таких завдань, як сортування предметів за кольором або формою, використання карток з різними текстурами або кольорами, що дозволяють дитині звикати до основних відчуттів і зосереджувати увагу на об’єктах.

Для дітей з легкими порушеннями мовлення завдання можуть бути

складнішими і включати більшу кількість дій, зокрема, інтеграцію кількох сенсорних каналів, що дозволяє розвивати мовленнєві навички. Такими завданнями можуть бути ігри, що включають співвіднесення звуків з картинками або використання музичних інструментів для розвитку звукового сприймання в поєднанні з мовними вправами. Такі ігри дозволяють працювати не тільки над розвитком мовлення, а й над іншими важливими навичками, що сприяють інтеграції різних відчуттів у процесі сприймання та взаємодії з довкіллям.

Оскільки мовленнєві порушення можуть мати різні форми і прояви, підбір ігор має враховувати специфіку цих порушень. Так, для дітей із порушеннями слуху необхідно використовувати візуальні підказки: картинки, схеми, жести та міміку, щоб допомогти дітям правильно сприймати ідентифікацію звуків і розуміння мовлення. Ігри з використанням яскравих карток, таблиць із зображеннями або кольорових схем можуть бути дуже ефективними для таких дітей, оскільки вони сприймають інформацію переважно через зір.

Діти з РАС часто мають труднощі з координацією рухів, тому для них слід обирати ігри з простими рухами, які не вимагають значних фізичних зусиль, але сприяють розвитку дрібної моторики та координації. Наприклад, використання м’яких м’ячів для катання або вкладання елементів в коробки чи контейнери може допомогти дітям розвивати дрібну моторику. Ігри з простими рухами також сприяють розвитку когнітивних навичок і мовлення, оскільки дитина при виконанні таких завдань повинна використовувати свої мовні навички для опису дій або предметів.

Для дітей, які мають труднощі з артикуляцією, важливо використовувати спеціалізовані вправи на розвиток мовного апарату. Це можуть бути вправи на чітке проговорювання звуків, артикуляційну гімнастику, а також ігри, що сприяють розвитку м’язів ротової порожнини та правильної постановки звуків. Такі вправи, як «Гра в слова», «Імітація звуків» або використання забавних персонажів для стимуляції артикуляційної активності, дозволяють ефективно працювати над поліпшенням звуковимови та розвитку мовленнєвих навичок.

Індивідуалізація завдань також передбачає поступове ускладнення ігор

залежно від успіхів дитини та її прогресу. Спочатку можна розпочати з простих ігор, поступово підвищуючи складність завдань залежно від того, як дитина опановує нові навички. Важливо, щоб кожне завдання було доступним для дитини, але водночас давало їй можливість досягти певних результатів, що буде стимулювати подальший розвиток мовлення та сенсорних функцій.

Індивідуальний підхід до вибору ігор передбачає також створення мотивації у дитини до виконання завдань. Важливо, щоб ігри не тільки відповідали потребам розвитку, а й були цікавими для дитини. Використання матеріалів, які дитина любить, наприклад, іграшок або персонажів із улюблених мультфільмів, може зробити завдання привабливими та стимулювати дитину до активної участі в процесі. Заохочення та схвалення з боку дорослого, а також створення атмосфери підтримки та захоплення, сприяють розвитку мотивації та самостійності у дітей.

Індивідуалізація завдань у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку є важливою складовою ефективного розвитку мовлення та сенсорних функцій. Урахування рівня порушень мовлення та індивідуальних особливостей дитини дозволяє підбирати відповідні ігри, що сприяють її розвитку. Поступове ускладнення завдань, використання матеріалів, що відповідають потребам дитини, а також урахування специфіки порушень мовлення дозволяють досягти кращих результатів у корекційній роботі.

5. Активізація мотивації через заохочення у корекційно-розвитковому процесі. Мотивація є однією з ключових складових ефективного навчання, особливо в контексті корекційно-розвиткової роботи з дітьми. Успіх будь-якого заняття безпосередньо залежить від рівня мотивації дитини, яка визначає її готовність активно брати участь у процесі, долати труднощі та досягати поставлених цілей. У випадку дітей з порушеннями мовлення важливо створювати умови для досягнення успіху на кожному етапі заняття, а також активно підтримувати інтерес до навчання. Саме система заохочень відіграє важливу роль у підтримці мотивації і стимулюванні до подальших зусиль.

Одним із найефективніших способів активізувати мотивацію є похвала. Це

простий, але дуже потужний інструмент, який дозволяє дитині відчувати свою значущість і успіх. Похвала повинна бути щирою і специфічною: важливо відзначати не тільки сам факт виконання завдання, але й ті зусилля, які дитина доклала для досягнення результату. Наприклад, можна сказати: «Ти дуже добре постаралася, чудово виконала завдання!», або «Я бачу, як ти старанно працюєш – це дуже добре!» Така похвала допомагає дитині усвідомити свої досягнення і спонукає до подальших зусиль.

Нагороди можуть бути різноманітними. Це можуть бути маленькі подарунки, іграшки або матеріали, що зацікавлюють дитину, наприклад, стікери, жетони, наклейки чи картки, що символізують досягнення. Такі нагороди можуть бути не лише матеріальними, але й символічними, що створює додатковий емоційний підйом у дитини і дає відчуття, що її зусилля оцінені.

Для активізації мотивації також можна використовувати систему маркерів прогресу, таких як стікери або жетони, які дитина отримує за виконання кожного завдання. Це дозволяє створити візуальну картину досягнень, що дає дитині відчуття розвитку та прогресу. Наприклад, для кожного виконаного завдання можна приклеювати стікер на спеціальну дошку або записувати на аркуші паперу, що дозволяє дитині слідкувати за своїм успіхом. Така система заохочень сприяє формуванню позитивної звички до роботи, оскільки дитина бачить конкретні результати своїх зусиль. Загалом, щоб система заохочень була ефективною, необхідно створити атмосферу підтримки та заохочення, де дитина не відчуває тиску чи негативної оцінки за невдачі.

Активізація мотивації через заохочення є важливим інструментом у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з порушеннями мовлення, оскільки вона створює основу для позитивного ставлення до навчання, підвищує інтерес до виконання завдань та допомагає дітям відчувати свою успішність. Використання похвали, нагород, маркерів прогресу і позитивного підкріплення допомагає дитині не лише досягати результатів, а й формувати впевненість у своїх силах, що є основою для подальшого розвитку.

6. Спостереження за процесом гри. Постійне спостереження за процесом

гри є ключовим елементом у корекційно-розвитковій роботі, оскільки дає змогу не лише відслідковувати прогрес дитини, а й оперативно коригувати завдання та їх складність залежно від індивідуальних потреб. Це дозволяє створити оптимальні умови для розвитку дитини, уникнути перевантаження і зробити процес навчання ефективним та результативним.

У процесі роботи з дітьми логопед має постійно спостерігати за реакціями дитини на завдання. Це дозволяє вчасно визначити, чи є завдання для дитини достатньо зрозумілим, чи не є воно занадто складним або, навпаки, занадто легким. Спостереження допомагає зрозуміти, як дитина сприймає завдання, чи виникають у неї труднощі під час виконання, чи вона втратила інтерес до гри. На основі цих спостережень логопед може здійснювати корекцію завдання, вносячи необхідні зміни в його складність або в саму методику його виконання.

Наприклад, якщо дитина, виконуючи гру, не може правильно виконати завдання або відчуває труднощі, логопед може знизити рівень складності, зменшивши кількість елементів або замінивши матеріал на доступніший для сприймання. В іншому випадку, якщо дитина швидко справляється з поставленим завданням і не відчуває труднощів, можна поступово ускладнювати завдання, щоб підтримати її інтерес і стимулювати подальший розвиток.

Сенсорні ігри в корекційно-розвитковій роботі повинні бути достатньо гнучкими, щоб дозволити адаптувати їх залежно від потреб дитини. Це означає, що логопед повинен бути готовим до того, щоб у процесі гри змінювати завдання, додавати нові елементи або, навпаки, спрощувати їх, якщо дитина стикається з певними труднощами. Гнучкість ігор дозволяє логопеду оперативно реагувати на зміну ситуації та на емоційний стан дитини, забезпечуючи таким чином підтримку в процесі навчання.

Завдання повинні бути достатньо адаптованими, щоб дитина могла відчувати успіх і розуміти, що їй по силах виконати це завдання. Під час гри, якщо дитина не розуміє, що потрібно зробити, або має занадто багато перешкод для виконання завдання, це може призвести до розчарування або зниження мотивації. Тому корекція завдання в таких випадках є необхідною для того, щоб

дитина знову відчула впевненість у своїх силах.

Також важливо коригувати темп гри, оскільки різні діти можуть працювати з різною швидкістю. Якщо темп занадто швидкий, дитина може не встигати справлятися із завданнями або втратити інтерес через відсутність часу на осмислення дій. Якщо ж темп досить повільний, дитина може відчути нудьгу або втратити зацікавленість у грі.

Корекція інтенсивності ігор також є важливим аспектом. Ігри не повинні бути перевантаженими стимуляцією, адже це може призвести до емоційного виснаження або тривоги у дитини. Інтенсивне використання сенсорних ігор із багатьма елементами, які потребують надмірної концентрації, може створити відчуття перевантаження. Для того, щоб уникнути таких ситуацій, логопед може чергувати активні і менш інтенсивні завдання, створюючи збалансовану атмосферу гри, де дитина має змогу відпочити та знову набратися сил для виконання нових завдань.

Також важливо звертати увагу на емоційний стан дитини під час гри. Якщо дитина відчуває тривогу, роздратування або сумнів у своїх силах, це може вплинути на її здатність виконувати завдання. У таких випадках корекція завдань може включати додавання елементів заохочення або зміни завдання таким чином, щоб дитина відчула впевненість у своїх можливостях і знову повернулася до активного виконання завдання.

Постійне спостереження за процесом гри та корекція завдань і темпу навчання є необхідними для забезпечення ефективного розвитку дитини в корекційно-розвитковому процесі. Гнучкість у роботі, здатність до адаптації завдань під конкретні потреби та емоційний стан дитини дозволяють уникнути перевантаження і створити умови для поступового розвитку мовленнєвих і сенсорних навичок.

7. Залучення батьків до використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. У логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку важливим аспектом є співпраця з батьками, оскільки їхня активна участь у навчальному процесі може значно покращити результативність корекційної

роботи. Сенсорні ігри, що сприяють розвитку мовлення, моторики та загальних когнітивних навичок дитини, можуть бути ефективно використані не тільки на заняттях з логопедом, але і вдома. Для цього важливо залучити батьків до процесу, навчаючи їх, як правильно використовувати ці ігри вдома, а також як адаптувати завдання під потреби дитини.

Першим кроком до залучення батьків є пояснення важливості сенсорних ігор у розвитку мовлення та інших психічних функцій дитини. Логопед повинен чітко донести, як сенсорні ігри сприяють розвитку не тільки мовних навичок, а й формуванню базових відчуттів, необхідних для пізнання світу. Це включає зорове, слухове, тактильне сприймання, а також розвиток уваги, пам’яті і координації рухів. Наприклад, ігри, що стимулюють тактильні відчуття або слухове сприймання, можуть допомогти дитині краще розрізняти звуки і візуальні образи, що є важливим для розвитку артикуляційних навичок.

Для того, щоб батьки могли ефективно підтримати корекційну роботу вдома, логопед має проводити індивідуальні або групові консультації. Під час таких консультацій необхідно детально пояснити, які саме сенсорні ігри можна використовувати вдома, як їх правильно організувати, та які завдання можуть бути корисними для розвитку мовлення. Логопед може також продемонструвати конкретні приклади ігор, щоб батьки мали чітке уявлення про їх виконання. Важливо надати батькам прості інструкції, які містять рекомендації щодо вибору ігор в залежно від віку та рівня розвитку дитини, а також поради щодо правильного використання ігор для підтримки та розвитку мовленнєвих навичок (додаток Б). Ось кілька тем для консультацій, які логопед може провести для батьків, щоб ефективно підтримати корекційну роботу вдома та допомогти правильно використовувати сенсорні ігри для розвитку мовлення здобувачів дошкільної освіти: «Основи сенсорних ігор: як вони допомагають розвитку мовлення», «Як обирати ігри для дітей різного віку: від 3 до 6 років», «Як організувати простір для гри вдома: вибір місця, меблів та освітлення», «Як використовувати матеріали для розвитку мовлення через сенсорні ігри».

Один із найефективніших способів залучення батьків – це спільне

виконання сенсорних ігор. Логопед може організувати спільні заняття, на яких батьки разом з дітьми виконуватимуть ігри. Це дозволяє батькам побачити, як ігри можуть бути адаптовані під індивідуальні потреби дитини, а також навчитися створювати сприятливу атмосферу для гри вдома. Спільна діяльність з дитиною дає батькам змогу не тільки покращити взаєморозуміння з дитиною, а й бути активними учасниками процесу розвитку мовлення.

Логопед також може залучити батьків до спостереження за прогресом дитини. Регулярні зворотні зв'язки про досягнення дитини, а також пропозиції щодо подальших кроків у корекційній роботі стимулюють батьків бути активно залученими до процесу навчання. Логопед може використовувати різні маркери прогресу, такі як графіки або таблиці, щоб показати батькам, як покращуються мовленнєві навички їхньої дитини. Це також може бути стимулом для батьків до продовження використання сенсорних ігор вдома.

Крім методичних рекомендацій, батьки повинні бути ознайомлені з важливістю емоційної атмосфери вдома. Сенсорні ігри, як і будь-яка інша форма навчальної діяльності, повинні проводитися в позитивній атмосфері. Батьки повинні заохочувати дитину, хвалити її за досягнення та підтримувати інтерес до гри, щоб стимулювати її участь. Логопед може надати батькам рекомендації щодо того, як уникати критики або надмірного тиску, що може знизити мотивацію дитини. Важливо створювати умови для гри, які дозволяють дитині відчувати успіх і розвиток.

Враховуючи сучасні технології, логопед може порекомендувати батькам використовувати цифрові ресурси та додатки для дітей, що розвивають мовленнєві навички через сенсорні ігри. Мобільні додатки або онлайн-ігри, що поєднують сенсорне сприймання, можуть стати корисним доповненням до традиційних ігор. Логопед може порекомендувати батькам безпечні і перевірені ресурси, що відповідають віковим потребам дитини.

Залучення батьків до процесу використання сенсорних ігор у логопедичній роботі є важливим етапом у забезпеченні успішного розвитку мовлення дитини. Батьки, які розуміють значення сенсорних ігор, можуть активно підтримати

роботу логопеда вдома, що допоможе дітям досягти кращих результатів у розвитку. Логопед, своєю чергою, повинен надавати чіткі рекомендації, проводити консультації, а також забезпечувати підтримку в процесі роботи з батьками для досягнення ефективних результатів.

Отже, запропоновані методичні рекомендації щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку допоможуть організувати ефективну корекційну роботу, яка сприяє розвитку мовлення, моторики та когнітивних навичок. Важливо використовувати індивідуальний підхід до кожної дитини, створювати комфортне середовище для занять і добирати завдання, які відповідають віковим та індивідуальним потребам. Сенсорні ігри, інтегровані з іншими методами, дають змогу дітям не лише покращити мовлення, а й сприяють всебічному розвитку в ігровій формі, що є ключовим для успішного корекційного процесу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження на тему «Особливості використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку» дало змогу отримати низку важливих висновків, які відповідають поставленим завданням.

1. Визначено психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Дошкільний вік – це період інтенсивного розвитку мовлення, мислення, емоційно-вольової сфери і соціальних навичок, але у дітей з порушеннями мовлення ці процеси можуть протікати із затримками або нерівномірно. Порушення мовленнєвого розвитку, особливо при збереженому слуху і нормальному інтелектуальному розвитку, суттєво ускладнюють пізнавальну діяльність, обмежують можливості спілкування та соціалізації дитини. Вони впливають на розвиток мислення та емоційно-інтелектуальної сфери, що може призвести до низки проблем у поведінці та адаптації до соціуму. Також важливо враховувати, що мовленнєві порушення можуть супроводжуватися іншими психічними труднощами, зокрема підвищеною емоційною втомлюваністю, тривожністю та нестабільністю емоційного стану.

2. Сенсорний розвиток є однією з основних складових загального психічного розвитку дітей дошкільного віку, оскільки він безпосередньо впливає на формування мовлення, мислення, пізнавальної активності та соціальної взаємодії. У дітей з порушеннями мовлення сенсорна сфера є недостатньо розвиненою, що ускладнює сприймання, обробку та диференціацію інформації, яка отримується з довкілля. Тому важливо враховувати ці особливості під час корекційної роботи, оскільки розвиток сенсорних процесів сприяє успішному засвоєнню мовних навичок та загальному психічному розвитку дитини. Як показують численні дослідження, сенсорний розвиток забезпечує формування наочних уявлень про властивості об’єктів, таких як форма, колір, розмір, текстура, що є основою для пізнавальної діяльності. Сенсорні системи, зокрема зорова, слухова, тактильна, пропріоцептивна, вестибулярна, а також нюхова і

смакова, мають вирішальне значення у формуванні здатності дитини сприймати довкілля. Стимулювання розвитку кожної з цих систем сприяє не лише поліпшенню загального психофізичного розвитку, а й корекції мовленнєвих порушень. Особливу увагу варто приділяти процесу сенсорної інтеграції, який дозволяє дитині об'єднувати інформацію з різних сенсорних каналів у єдине ціле, що є необхідним для адекватного сприйняття світу та ефективної взаємодії з ним. У результаті цього процесу дитина здатна розрізняти різні характеристики об'єктів і правильно на них реагувати, що є основою для розвитку мовлення та пізнавальних процесів. Розвиток сенсорних навичок має значення не лише для мовленнєвого розвитку, а й для формування загальних розумових здібностей, здатності до соціальної адаптації та поведінкової регуляції.

3. Сенсорні ігри займають важливе місце в корекційно-розвитковій роботі з дітьми дошкільного віку, зокрема з порушеннями мовлення. Завдяки своїй природній здатності стимулювати різні види сприймання, ці ігри створюють умови для комплексного впливу на психічні процеси дітей, сприяючи розвитку мовлення, мислення, соціальних навичок і емоційної стабільності. Ігрова діяльність, за своєю суттю, є не лише методом навчання, а й потужним корекційним інструментом, який допомагає дітям з порушеннями мовлення подолати труднощі в сприйманні, класифікації і використанні мовних одиниць. Завдяки сенсорним іграм, діти вчаться розрізняти кольори, звуки, форми, а також орієнтуватися в просторі, що створює фундамент для розширення їх словникового запасу, покращення граматичних структур і формування зв'язного мовлення. Використання таких ігор допомагає в розвитку слухового, зорового, тактильного сприймання, а також сприяє координації рухів і вдосконаленню мовленнєвого дихання. Сенсорні ігри мають бути організовані за певною послідовністю, що включає демонстрацію матеріалів для гри, їх дослідження дитиною, поступову самостійну роботу з ними та підсумкове повторення виконаних завдань. Важливим аспектом є і використання музично-ритмічного супроводу, що підсилює ефективність сенсорних ігор.

4. Визначено та обґрунтовано підготовку, методи, прийоми, умови

ефективності проведення сенсорних ігор у логопедичній роботі. Підготовка до проведення таких ігор вимагає ретельного підходу, що включає правильний вибір і розробку матеріалів, а також їх адаптацію до індивідуальних потреб кожної дитини. Врахування вікових особливостей і рівня розвитку дитини є необхідною умовою для забезпечення ефективності сенсорних ігор. Правильний вибір матеріалів для сенсорних ігор включає використання різноманітних стимулів для кожного сенсорного каналу – зорового, слухового, тактильного і моторного. Матеріали повинні бути не тільки безпечними, але й сприяти розвитку дитини через різноманітні сенсорні враження, що стимулюють пізнання довкілля. Наприклад, кольорові предмети та геометричні фігури сприяють розвитку зорового сприймання, а різноманітні звуки і музичні інструменти – слухового. Адаптація матеріалів до потреб дітей з порушеннями мовлення або фізичного розвитку є ключовим аспектом для успіху корекційної роботи. Сенсорні ігри повинні відповідати рівню розвитку дитини, стимулюючи не лише сенсорні канали, але й мовлення, логічне мислення та соціальну взаємодію. Для дітей молодшого дошкільного віку ігри повинні бути простими і безпечними, для дітей старшого віку – складнішими і мають стимулювати кілька сенсорних каналів одночасно. Особливу увагу варто приділити індивідуалізації підходів у підготовці та організації сенсорних ігор для дітей з різними порушеннями мовлення та фізичного розвитку. Основні методи, такі як наочні, метод імітації, поступове ускладнення завдань, активізація всіх сенсорних каналів, є ефективними засобами для розвитку мовлення та інших важливих навичок у дітей. Використання цих методів дозволяє логопеду ефективно стимулювати розвиток артикуляційних навичок, фонематичного слуху, слухової пам’яті та координації рухів. Крім того, вони допомагають активізувати всі сенсорні канали, що сприяє кращому засвоєнню інформації та розвитку мовленнєвих навичок. Індивідуальний підхід до кожної дитини, створення комфортного середовища, чітка структура занять, мотивація та використання різноманітних сенсорних стимулів є необхідними умовами для успішного проведення сенсорних ігор. Підбір ігор згідно з рівнем розвитку дитини і її

особливостями дозволяє уникнути перевантаження або недостатнього стимулювання, що підвищує ефективність корекційної роботи.

5. Розроблено методичні рекомендації щодо використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. Для ефективного використання сенсорних ігор в логопедичній практиці необхідно враховувати вікові особливості дітей, інтегрувати кілька сенсорних каналів та створювати сприятливе середовище для гри, здійснювати індивідуалізацію завдань для кожної дитини у логопедичній роботі, активізувати мотивацію через заохочення у корекційно-розвитковому процесі, спостерігати за процесом гри та залучати батьків до використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Отже, результати дослідження підтверджують актуальність та необхідність використання сенсорних ігор у логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку з урахуванням їх вікових особливостей та специфіки порушення мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бєлова О. Б. Психологія осіб з порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник. Кам’янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2024. 340 с.
2. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 70–75.
3. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Ка’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам’янець-Подільський : Медобори 2006, 2012. С. 293–315.
4. Голяченко Г. Організація сенсорних осередків для дітей раннього віку на території закладу дошкільної освіти. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи* : зб. наукових праць: в 2-х ч. Житомир : ФОП Левковець, 2022. Ч. 2. С. 25–29.
5. Горелик О. В. Сенсорне виховання та його вплив на гармонійний розвиток дітей старшого дошкільного віку. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. Харків, 2024. С. 37–41.
6. Грама Н. Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку : теорія і практика : монографія. Одеса : [б. в.], 2018. 239 с.
7. Гребенюк Т. М. Спеціальна методика сенсорного виховання дітей з порушеннями зору : навч. посіб. Київ : Кафедра, 2019. 207 с.
8. Данілавічутє Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посібник. Київ : «А.С.К.», 2012. 360 с.
9. Денисенко Т. А. Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку як передумова формування обдарованої особистості (з досвіду роботи). *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 11. С. 47–52.
10. Дудник Н. Особливості розвитку сенсорики дошкільників за системою

М. Монтессорі. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка. Дрогобич : ВД Гельветика, 2023. Вип. 17 (49). С. 20–28.

11. Канарова О., Федонюк А., Сачанюк А. Інноваційні підходи до розвитку пізнавальної активності дошкільників через сенсорні вправи. *Молодь і ринок*. 2025. № 2(234). С. 83–88.
12. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 294 с.
13. Кривоніс М. Л., Дроботій О. Л. Сенсорний розвиток дошкільнят: 3-4 роки. Харків : Ранок, 2021. 180 с.
14. Кривоніс М. Л., Дроботій О. Л. Сенсорний розвиток дошкільнят. Ранній вік. Харків : Ранок, 2015. 192 с.
15. Ласточкіна О. В., Басевич К. О. Сенсорний розвиток дошкільників із порушеннями мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Суми, 15 лютого 2018 р.). Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 8–11.
16. Литвиненко В. А. Корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дітей дошкільного віку засобами артпедагогіки. Суми : ВТД Університетська книга, 2021. 144 с.
17. Машовець М. Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі: акцент для педагогів-практиків. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 9. С. 4–5.
18. Микуліна А. К., Андєл Ю. І. Сенсорний розвиток дошкільників із порушенням мовлення. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі* : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науковопрактичної Інтернет-конференції, (м. Мукачево, 6 листопада 2020 р.). Мукачево : МДУ, 2020. С. 261–264.
19. Монашева Ю. Ю. Сенсорна інтеграція як метод корекції розвитку мовлення у дітей з дизартричними порушеннями при ДЦП. *Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис*. 2024. № 12. С. 9–11.

20. Мороз Ю., Стахова Л., Зелінська-Любченко К. Сенсомоторний розвиток як предмет уваги логопеда. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 2 (126). С. 62–77.
21. Носко Ю. М., Куртова Г. Ю., Давидова Н. А. Удосконалення сенсорного виховання дітей дошкільного віку. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2022. Вип. 16 (172). С. 179–183.
22. Обрізанова А. О. Сенсорні ігри як інструмент пізнання навколишнього світу дітьми дошкільного віку з затримкою психічного розвитку. *Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє* : до 85-річчя акад. В. І. Бондаря. Харків, 2023. С. 240–245.
23. Осадчук Р. І. Роль дидактичних ігор у формування сенсорно-пізнавальноі компетентності дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної освіти в Україні* : збірник студентських наукових праць. Хмельницький : ХГПА, 2025. С. 138–142.
24. Пількевич Ю. О. Роль сенсорно-пізнавального розвитку у активізації мовлення дітей раннього віку та дошкільнят. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи* : збірник наукових праць за матеріалами ІІІ Міжнародної науковопрактичної конференції (м. Житомир, 3 квітня 2025 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2025. С. 528–532.
25. Погосян А. Р. Використання методу сенсорної інтеграції в роботі з дітьми, які мають порушення мовленнєвого розвитку : методичний посібник. Кам’янець-Подільський : [б.в.], 2024. 91 с.
26. Полікарпова О. В. Важливість сенсорних ігор у формуванні діалогічного мовлення у дошкільників з ЗНМ ІІ рівня. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. за матеріалами ІІІ Всеукр. конф., (м. Харків, 13–14 трав. 2025 р.). Харків :

[б.в.], 2025. С. 288–290.

27. Пониманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : «Академвидав», 2004. 455 с.
28. Радченко Л. В. Сенсорні системи – основа розвитку дитини. *Теоретико-методологічні проблеми практичної психології та її перспективи розвитку* : збірник доповідей Всеукраїнської студентської науковопрактичної конференції, присвяченої 125-річчю з Дня народження Гордона Олпорта. Кропивницький, 2022. С. 156–160.
29. Решетило О., Харченко Т. Аналіз класифікацій мовленнєвих порушень. *Актуальні проблеми спеціальної педагогіки, психології та фізичної терапії* : матеріали VII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, (м. Суми, 25 трав. 2023 р.). Суми : ФОП Цьома С. П., 2023. С. 265–271.
30. Рібцун Ю. Стандартизація початкової освіти дітей із тяжкими порушеннями мовлення в умовах Нової української школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Т. 3. № 23. С. 139–145.
31. Рібцун Ю. В. Організація та проведення у логопедичній групі ігор з правилами. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Суми, 7–8 лютого 2012 р.). Суми : Вид-во СуДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. С. 47–53.
32. Рібцун Ю. В. Понятійно-термінологічний словник. Логопедія. Логопсихологія : довідкове видання. Київ : ІСПП, 2022. 48 с.
33. Свйонтик О. Сенсорне виховання як основа розумового розвитку дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2021. № 1. С. 79–83.
34. Сенсорний розвиток: з досвіду роботи: 5-6 (7) років / уклад. М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків : Видавництво «Ранок», 2012. 256 с.
35. Сєромаха Н. Є., Тищенко І. Д. Особливості комунікативної поведінки молодших школярів із ТПМ. URL: http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3083/16.pdf?sequence=1 (дата звернення: 07.06.2025).

36. Сичевська О. Використання сенсорних ігор в роботі з дитиною з розладом аутичного спектру. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи* : зб. наукових праць: в 2-х ч. Житомир : ФОП Левковець, 2022. С. 101–105.
37. Скорбатюк Н. М. Сенсорний розвиток дітей раннього віку засобами ігрової діяльності. *Період трансформаційних процесів в світовій науці: задачі та виклики* : матеріали II Міжнародної наукової конференції, (м. Кривий Ріг, 19 січня, 2024 р.). Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 427–429.
38. Стахова Л., Мороз Л. Застосування елементів сенсорної інтеграції в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2021. № 4. С. 151–156.
39. Трикоз С. В. Застосування сенсорних ігор та вправ у навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.* 2021. № 1 (16). С. 328–344.
40. Трикоз С. В. Зняття психологічної напруги дитини з ООП засобами сенсорних ігор. *Тези доповідей учасників Всеукраїнського онлайн марафону до Дня науки* (м. Київ, 16–24 травня 2022 р.). Київ, 2022. С. 132–135.
41. Тріщун Н. А. Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку. Ржищів : [б. в.], 2013. 44 с.
42. Трофименко Л. І. Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями. URL: https://surl.li/tiziee (дата звернення: 18.06.2025).
43. Чепка О. Ігрові технології у корекційно-розвивальній роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2023. № 2 (10). С. 57–66.
44. Черкашина О. В. Використання методу сенсорної інтеграції в корекційнорозвивальній роботі з подолання порушень мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи* : збірник наукових праць

за матеріалами III Міжнародної науковопрактичної конференції (м. Житомир, 3 квітня 2025 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2025. С. 83–86.

45. Черкашина О. В. Використання методу сенсорної інтеграції в корекційно-розвивальній роботі з подолання порушень мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку. *Харківський природничий форум* : VII Міжнар, конф. молод. учених, (м. Харків, 16–17 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 192–194.
46. Шеремет М. К., Тарасун В. В., Конопляста С. Ю., Кондратенко В. О., Чередніченко Н. В. Логопедія : підручник. Київ : Видавничій Дім «Слово», 2018. 856 с.
47. Корольчук М. Сенсорні ігри для дошкільників за методикою Марії Монтессорі. URL: https://learning.ua/blog/202007/sensorni-ihry-dlia-doshkilnykiv-za-metodykoiu-marii-montessori/ (дата звернення: 22.07.2025).
48. Ігри для сенсорного розвитку дітей молодшого віку. URL: https://vseosvita.ua/library/igri-dla-sensornogo-rozvitku-ditej-molodsogo-viku-5854.html (дата звернення: 22.07.2025).
49. Ayres J. Sensory Integration and the Child. Los Angeles : Western Psychological Services, 1979. 191 p.
50. Bishop D. V. Pragmatic language impairment : A correlate of SLI, a distinct subgroup, or part of the autistic continuum? *Hove : Psychology Press*. 2000. P. 99–114.
51. Bishop D. V., Leonard L. B. Speech and language impairments in children: Causes, characteristics, intervention and outcome. Hove, UK : Psychology Press, 2000. P. 195–209.
52. Dale P. S., Price T. S., Bishop D. V. et al. Outcomes of early language delay. I. Predicting persistent and transient delay at 3 and 4 years. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 2003. Vol. 46. P. 544–560.
53. Rapin I., Allen D. A. Developmental language disorders: Nosologic considerations. San Diego : Academic Press, 1983. 465 p.
54. Robinson R. J. Causes and associations o f severe and persistent specifi c speech

and language disorders in children. *Developmental Medicine and Child Neurology*. 1991. Vol. 33. P. 943–962.

ДОДАТКИ

Додаток А

Сенсорні ігри для дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення

Сенсорні ігри для дітей молодшого дошкільного віку

«Вивчаємо аромати»

Гра спрямована на розвиток нюху дитини. Для неї знадобиться набір з 12 маленьких однакових пластикових чи скляних контейнерів з кришками. Можна використовувати баночки для спецій або з-під дитячого харчування. Потрібно зробити два однакових набори по 6 баночок в кожному і декорувати їх у різні кольори (наприклад, один набір обклеїти жовтим папером, інший – зеленим). У кожну баночку треба помістити ватну кульку з нанесеним на неї запахом.

Кульки мають бути парними: одна – в жовтій баночці, а друга – в зеленій. Для кожної пари треба використовувати свій запах. Можна використовувати рідкі ароматизатори (краплі ефірного масла): наприклад, ваніль, сосна, м’ята, лимон, мигдаль. АЛЕ ТРЕБА ВИЗНАЧИТИ ЧИ НЕ МАЄ ДИТИНА АЛЕРГІЇ! У деякі баночки замість ватної кульки можна покласти шматочки справжніх продуктів з сильним і приємним запахом, наприклад шматочок лимона або апельсина, зерна кави, спеції, такі як гвоздика або кориця. Але тоді потрібно буде стежити за тим, щоб дитина не бачила, що знаходиться в банці.

Під час гри дитина бере баночку з одного набору, відкриває кришку і нюхає. Її завдання – знайти такий самий запах у баночці з другого набору. Після цього вона відставляє знайдену пару і продовжує впізнавання з іншими баночками.

«Барвисті фантазії»

У кілька склянок треба налити просту воду і показати дитині, як вона забарвлюється в різні кольори, якщо в неї опускати пензлик з різними фарбами.

Спочатку можна пофарбувати воду у склянках в основні кольори: синій, червоний, жовтий. Треба дозволити дитині експериментувати, змішуючі різні фарби та отримуючи нові відтінки. Наприклад, якщо змішаємо: синій і жовтий, отримаємо зелений колір; жовтий і червоний – помаранчевий; червоний і синій – фіолетовий; синій і білий – блакитний; червоний і білий – рожевий.

«Галерея текстур»

Для розвитку тактильних відчуттів чудово підійдуть сенсорні картки, в основі яких може бути навіть звичайний картон. На нього потрібно наклеїти щось м'яке, жорстке, колюче, гладеньке, рельєфне, металеве і дерев'яне. Це можуть бути тканини різної фактури, обидві частини стрічки-липучки, канцелярські скріпки, мереживо, плівка з пухирцями, шматочки губки для миття посуду, шнурки, палички від морозива. Для початку дитина може просто торкатися різних текстур, знайомлячись з ними. З часом можна ускладнювати завдання і пропонувати дитині відгадувати текстури із заплющеними (зав'язаними) оченятами.

Крім того, треба пропонувати дитині торкатися різних предметів, які її оточують, звертаючи увагу на те, які вони на дотик (гладенькі, шорсткі, пухнасті, жорсткі, колючі, м'які, холодні, тверді, теплі). Торкатися одягу, меблів та іграшок, кори дерев і листочків, голок ялинки, сосни. Можна ховати долоньки в борошні або крупі, розмотувати нитки і клубок вовни тощо.

«Послухай, як звучить!»

Для цієї гри можна використовувати всі можливості, щоб звернути увагу дитини на те чи інше звучання предмета: як шарудить листя, барабанить дощ по склу, їде ліфт, гавкає собака тощо. Можна запропонувати дитині погратися з сухою квасолею, під час зачерпування і пересипання якої в керамічному або скляному посуді утворюється приємний звук.

«Гра з тканинами»

Ця гра розширює здатність дитини оцінювати, класифікувати і зіставляти різні якості тактильних відчуттів. Для неї можна використовувати 6-8 клаптиків різних тканин (по два однакового типу). Це може бути шовк, вовна, бавовна,

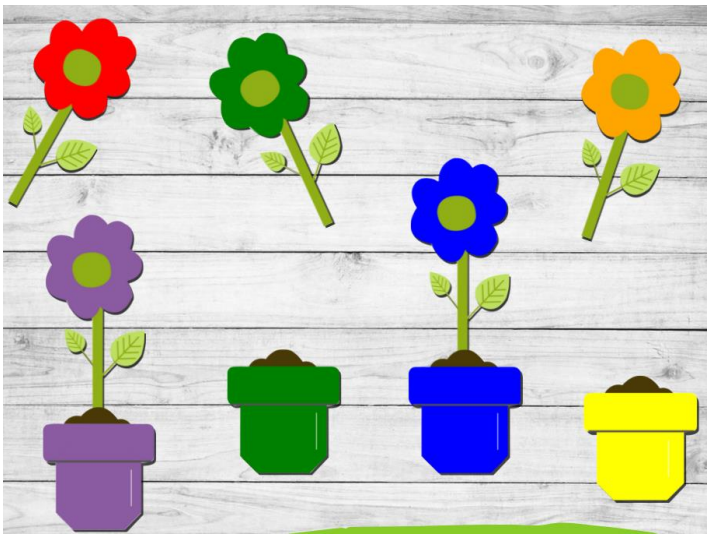
велюр тощо. Треба попросити дитину із заплющеними або зав'язаними очима знайти пари, однакові на дотик, і покласти їх разом на стіл.

«Постав квітку у горщик»

Мета: співвідносити предмети за кольором (4 основні кольори).

Обладнання: квіти основних чотирьох кольорів, кольорові горщики.

Словник: квітка, квіточка, горщик.



«Кольорові долоньки»

Мета: продовжувати вчити групувати предмети за кольором; закріпити назви кольорів (жовтий, червоний, зелений, синій, фіолетовий, оранжевий); розвивати увагу, мислення, сенсорну сферу дітей.

Матеріал: смужки із кольоровим контуром долоньок, кольорові долоньки.

Хід гри: логопед пропонує дітям викласти кольорові долоньки на смужки, повторивши малюнок на ній.

Сенсорні ігри для дітей середнього дошкільного віку

«Закрий скриньку»

Мета: розвивати вміння дітей розрізняти форми предметів, підібрати відповідну кришку до скриньки; сприяти розумінню, що від вміння визначати форму, залежить результат гри; закріпленню назв геометричних фігур, кольорів, дрібної моторики.

Матеріал: скриньки з кришками різної форми, кольорові площинні геометричні фігури.

Хід гри: діти розкладають геометричні фігури в скриньки, називаючи їх

колір, підбираючи відповідні кришки.

Правила гри: беруть участь 2-3 дитини.

«Склади людину з геометричних фігур»

Мета: закріплювати назви частин тіла людини, місце їх розташування; розвивати вміння добирати такі геометричні фігури, що необхідні для викладання на папері певних частин тіла.

Матеріал: набори геометричних фігур для кожної дитини.

Хід гри: логопед пропонує дітям уявити, що вони на прогулянці зустріли якусь людину, цю людину слід викласти на папері за допомогою геометричних фігур. Після того, як фігуру людини викладено, діти повинні відгадати, кого вони зобразили (хлопчика, дівчинку, чоловіка, жінку).

«Що ти бачиш із заплющеними очима?»

Мета: закріплювати знання про значення органів зору в житті кожної дитини; виховувати бережливе ставлення до очей, бажання доглядати за ними.

Матеріал: аркуші паперу; олівці для кожної дитини; предметні картинки (посуд, овочі, фрукти, меблі, квіти, тварини).

Хід гри: логопед пропонує дітям класифікувати різні групи предметів (серед запропонованих картинок – окремо посуд, овочі тощо). Далі пропонує виконати те саме із заплющеними очима. Чому це не вдалось?

Діти, на одному аркуші слід намалювати квітку з розплющеними очима, а на другому – із заплющеними очима. Де вийшло краще і чому?

Сенсорні ігри для дітей старшого дошкільного віку

«Які квіти у віночок?»

Мета: закріплювати назви польових квітів, що вплітають у вінок, називати їх значення; розвивати вміння складати квітку з пелюсток.

Матеріал: серединки та пелюстки квітів (ромашка, чорнобривець, мак, барвінок).

Хід гри: на килимку перед дітьми розкладені серединки квіток. Логопед розсипає з кошика різнокольорові пелюстки і пропонує дітям скласти свою квітку, назвати її та пригадати, яке вона має значення у вінку. Перемагає

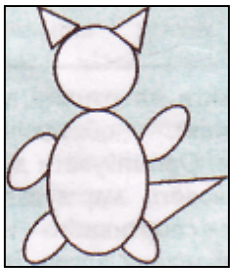
найспритніший.

«Сіренька киця»

Мета: вчити вкладати вкладки різної форми та величини у відповідні вирізи.

Словник: киця, тулуб, голова, хвостик, вуха.

Обладнання: на картці намальована киця; всі її «деталі» – голова (коло), тулуб (великий овал), лапи (малі овали), хвіст (великий трикутник), вуха (маленькі трикутники) – вирізані.



Гра «Малюй звуки»

Дитина слухає різні звуки і повинна малювати те, що асоціюється з цими звуками. Це активізує слухове і зорове сприймання одночасно.

Додаток Б

Поради для батьків щодо використання сенсорних ігор для підтримки та розвитку мовленнєвих навичок дітей дошкільного віку з порушенням мовлення

1. Створюйте сприятливу атмосферу для гри. Переконайтесь, що середовище для гри є комфортним та безпечним. Тиша, достатнє освітлення, зручні меблі – все це допомагає дитині зосередитися на завданні і не відволікатися на зайві подразники. Використовуйте приємні на дотик матеріали (м'які тканини, кубики з різними текстурами) для розвитку тактильного сприймання, щоб дитина з цікавістю взаємодіяла з ігровими елементами.

2. Підбирайте ігри згідно з рівнем розвитку мовлення. Для дітей з порушеннями мовлення важливо починати з простих ігор, що сприяють розвитку базових навичок, наприклад, ігор на розпізнавання звуків, форм і кольорів. Це дозволяє дитині засвоїти базові мовні одиниці та структури. Поступово ускладнюйте ігри, додаючи завдання на складання простих фраз, порівняння та опис предметів. Продовжуйте інтегрувати більше сенсорних стимулів, щоб розвивати багатоканальне сприймання.

3. Активно використовуйте наочні матеріали. Для кращого засвоєння мовлення на початкових етапах використовуйте картки, малюнки, діаграми. Картинки з тваринами, предметами або пейзажами дозволяють дітям асоціювати слова з конкретними об'єктами, що полегшує розуміння та запам'ятовування нових слів. Використовуйте також прості схеми, щоб показати, як формуються різні мовні структури (наприклад, послідовність слів у реченні чи утворення запитань).

4. Регулярно грайте в ігри на імітацію звуків і слів. Імітація є важливим етапом у розвитку артикуляції. Під час гри з дитиною повторюйте звуки, фрази, прості ритмічні вірші або звуки тварин. Заохочуйте дитину повторювати за вами, надаючи їй потрібні артикуляційні вказівки. Використовуйте ігри, де дитина має

повторити звуки або слова, що сприяє розвитку фонематичного слуху, і розвиває мовний апарат.

5. Залучайте кілька сенсорних каналів одночасно. Інтеграція різних сенсорних каналів (зір, слух, дотик) допомагає поглибити процес навчання. Ігри, що включають поєднання слухових і зорових стимулів, дозволяють дитині краще запам’ятовувати слова та фрази. Наприклад, у грі «Вгадай звук» дитина слухає звуки і повинна вгадати, що це за предмет чи тварина, що допомагає розвивати слухову увагу і асоціативне мислення.

6. Робіть акцент на регулярних повтореннях. Повторення ігор або вправ є важливою складовою в розвитку мовленнєвих навичок. Чим більше дитина взаємодіє з матеріалом, тим краще вона засвоює нові мовні конструкції. Повторюючи одну і ту ж гру кілька разів, давайте дитині можливість практикувати нові слова та фрази, щоб закріпити мовленнєві навички.

7. Використовуйте позитивну мотивацію та похвалу. Заохочуйте дитину після кожного успіху. Похвала допомагає підтримувати інтерес і створює позитивну атмосферу для гри. Важливо, щоб похвала була конкретною: «Ти чудово сказав це слово!» або «Відмінно, що ти розпізнав цей звук!» Важливо, щоб дитина бачила прогрес і відчувала задоволення від гри, що мотивує її до подальших зусиль у розвитку мовлення.

8. Залучайте до гри всю родину. Підтримуйте активну участь дітей у родинних іграх, щоб вони могли практикувати мовленнєві навички в розслабленій і комфортній атмосфері.